

OSNAŽIVANJE PARTICIPACIJE U KULTURI I ARHITEKTURI: AKTIVIRANJE JAVNIH RESURSA ZA I SA ZAJEDNICOM

Empowering Participation
in Culture and Architecture:
Activating Public Resources
for and with Community

Urednice / Edited by
dr Nina Mihaljinac
dr Sonja Jankov

Fakultet dramskih umetnosti, Institut za
pozorište, film, radio i televiziju, Beograd

Faculty of Dramatic Arts, Institute for
theatre, film, radio and television, Belgrade

2025.

ePica*

Oснаživanje participacije u kulturi i arhitekturi:
aktiviranje javnih resursa za i sa zajednicom

Empowering Participation in Culture and
Architecture: Activating Public Resources
for and with Community

Urednice / Edited by

dr Nina Mihaljinac
dr Sonja Jankov

Izdavač / Publisher

Fakultet dramskih umetnosti,
Institut za pozorište, film, radio
i televiziju, Beograd

Faculty of Dramatic Arts,
Institute for theatre, film, radio
and television, Belgrade

Recenzenti / Reviewers

dr Ana Žuvela,
Odjel za kulturu i komunikacije,
Institut za razvoj i međunarodne odnose,
Hrvatska
dr Ksenija Petovar, Arhitektonski fakultet,
Univerzitet u Beogradu
dr Radivoje Dinulović,
Fakultet tehničkih nauka,
Univerzitet u Novom Sadu

Ova monografija je nastala u okviru projekta
EPICA – Osnaživanje participacije u kulturi i
arhitekturi: Aktiviranje javnih resursa za i sa
zajednicom (ID 7744648), podržanog sredstvima
Fonda za nauku Republike Srbije.

This monography is published within the project
EPICA – Empowering Participation in Culture and
Architecture: Activating Public Resources for and
with Community (ID 7744648), supported by the
Science Fund of the Republic of Serbia.

Ova monografija je povezana sa ciljevima održivog razvoja 3, 5, 6, 11, 16 univerzalne strategije Ujedinjenih nacija (Agenda 2030, A/RES/70/1): Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za sve u svim uzrastima; Ostvariti rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojk; Osigurati dostupnost i održivo upravljanje vodom i kanalizacijom za sve; Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, sigurnim, otpornim i održivim; Promovisati mirna i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima.

This monography is related to sustainable development goals 3, 5, 6, 11, 16 of the Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1, United Nations): Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages; Achieve gender equality and empower all women and girls; Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all; Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable; Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels

SADRŽAJ / CONTENT

11	1. UVODNA REČ	Nina Mihaljinac
----	---------------	-----------------

15	1.2 Participacijom do participacije: o projektu EPICA	Sonja Jankov
----	--	--------------

25	2. Uloga istraživanja participativnih akcija zajednice The role of researching participatory community actions	Petar Cigić
----	---	-------------

37	3. Mapiranje participacije u kulturi i arhitekturi u Srbiji od 2000. godine do danas Mapping participation in culture and architecture in Serbia from 2000 to today	Vladimir Mentus
----	---	-----------------

STUDIJE SLUČAJA / CASE STUDIES

73	4. Participativne prakse za zaštitu i unapređenje javnog i zajedničkog dobra na području Savskog keja na Novom Beogradu Participatory practices for the protection and improvement of public and common property in the Sava quay area in New Belgrade	Danijela Milovanović Rodić, Milica Kočović De Santo, Marija Maruna, Petar Cigić, Milena Dragičević Šešić
----	--	---

105	5. Participativne prakse u odbrani javnog dobra i stvaranju zajedničkog na području sela Topli Do, opština Pirot Participatory practices in the defense of the public good and creation of the commons in the area of the village of Topli Do, municipality of Pirot	Milica Kočović De Santo, Danijela Milovanović Rodić, Marija Maruna, Petar Cigić, Milena Dragičević Šešić
-----	---	---

137

6. Participativni procesi u Kulturnom predelu Bača
Participatory processes in Cultural landscape of Bač

Višnja Kisić, Goran Tomka

173

7. Participacija građana u očuvanju nasleđa Almaškog kraja
Participation of citizens in heritage preservation of Almaški Neighborhood

Goran Tomka, Višnja Kisić

191

8. Umetnost u spomen budućnosti: Studija slučaja participativnog projekta u Staroj Pazovi – ULUS 2022-23
ART IN PRAISE OF THE FUTURE: Case study of a participatory project in Stara Pazova - ULUS 2022-23

Petar Cigić, Irena Ristić, Milan Đorđević

219

9. Aktiviranje zajednice kroz inkluziju: studija slučaja *Prostor*
Community activation through inclusion: case study Prostor

Nina Mihaljinac, Milena Dragičević Šešić

EPICA ŽIVA LABORATORIJA – PARTICIPATIVNO AKCIONO ISTRAŽIVANJE / EPICA LIVING LABORATORY – PARTICIPATORY ACTION RESEARCH

239

10. Mesne zajednice kroz vreme: šta je prioritet – zakonodavna reforma ili novi modeli lokalne samouprave?
"MESNE ZAJEDNICE" THROUGH TIME: What is the priority – legislative reform or new models of local self-government?

Aleksandar Mijailović, Milica Kočović De Santo

275

11. Od saradnje do rada u službi zajednice – pokušaj aktiviranja prostora mesne zajednice SAVA u bloku 45 kao društveno-kulturnog centra
- From collaboration to working in the service of the community – an attempt to activate the space of the Sava local community in Block 45 as a Social and Cultural Center
- Nina Mihaljinac, Petar Cigić

293

12. Od hlada do borbi: Šta su ljudima više-nego-ljudi?
- From shadows to fights: What are more-than-humans to humans?
- Goran Tomka, Višnja Kisić, Sanja Iguman Glušac

307

13. Participatory artistic practices initiated from within communities living in the modernist projects of collective and mass housing
- Participativne umetničke prakse pokrenute od strane zajednica koje žive u modernističkim projektima kolektivnog i masovnog stanovanja
- Sonja Jankov

323

14. Ka promeni javnih politika - preporuke proistekle iz projekta EPICA – Empowering Participation in Culture and Architecture
- Milena Dragičević Šešić, Petar Cigić, Milan Đorđević, Sanja Iguman Glušac, Sonja Jankov, Višnja Kisić, Milica Kočović De Santo, Marija Maruna, Bojana Matejić, Vladimir Mentus, Nina Mihaljinac, Danijela Milovanović Rodić, Irena Ristić, Goran Tomka

343

15. Naučni radovi nastali u okviru projekta EPICA: kontekstualni i problemski pregled
- Bojana Matejić

357

- APPENDIX
16. Upitnik o participaciji u okviru projekta EPICA 2022.
17. Mapa participacije u kulturi i arhitekturi

373

BIOGRAFIJE AUTORA

PARTICIPATIVNE PRAKSE ZA ZAŠTITU I UNAPREĐENJE JAVNOG I ZAJEDNIČKOG DOBRA NA PODRUČJU SAVSKOG KEJA NA NOVOM BEOGRADU

Danijela Milovanović Rodić*,
Milica Kočović De Santo**,
Marija Maruna*,
Petar Cigić*,
Milena Dragičević Šešić***

* Arhitektonski fakultet,

Univerzitet u Beogradu

** Institut ekonomskih nauka,

Univerzitet u Beogradu

*** Fakultet dramskih

umetnosti, Univerzitet

umetnosti u Beogradu

1 danijela@arh.bg.ac.rs,
ORCID 0000-0002-5691-865X

2 mickocovic@gmail.com,
ORCID 0000-0003-3304-7801

3 marija.maruna@arh.bg.ac.rs,
ORCID 0000-0001-9015-0683

4 cigicm@gmail.com,
ORCID 0009-0008-2301-9202

5 msesic@gmail.com,
ORCID 0000-0003-2107-292X

PARTICIPATORY PRACTICES FOR THE PROTECTION AND IMPROVEMENT OF PUBLIC AND COMMON PROPERTY IN THE SAVA QUAY AREA IN NEW BELGRADE

The paper deals with the research of participatory activities of citizens in the area of the Sava quay in New Belgrade between 2013 and 2023. The focus is on the initiatives of the residents of blocks 44, 45, 70 and 70a, who reacted to the violation of public spaces due to illegal construction, commercialization and neglect by the relevant institutions. Using case study methodology, data were collected through an analysis of available sources, interviews, focus groups and observations. The research covers various aspects of participatory practices, including their motivations, organization and implementation, as well as their results at the levels of an individual, community and wider society. The results show that citizens have developed a variety of strategies to defend public spaces, including protests, petitions, public forums, labor actions, and community information campaigns. Digital tools, such as social networks, have played a key role in mobilizing and raising awareness of the problems related to degradation of natural and urban space. Although the activities often encountered resistance from private interests and institutional passivity, their persistence resulted in increased visibility of the problem and partial success in protecting key public spaces. These practices highlight the importance of civic engagement in the democratization of the decision-making process and the preservation of the public interest. In addition to their local importance, the activities on the Sava quay have wider implications as an example of good

practice of participatory action. They shed light on current issues, such as the management of public spaces, the protection of natural resources and the role of citizens in the decision-making process. The paper concludes that participatory practices are not only a reaction to current challenges but also a means for long-term empowerment of communities, creation of sustainable urban development and preservation of democratic values. These findings can serve as inspiration for other local communities facing similar challenges.

Key words: participatory practices, Sava quay, public spaces, local community, collective actions

UVOD

U radu su predstavljeni rezultati istraživanja participativnih aktivnosti koje su stanovnici novobeogradskih blokova 45, 44, 70 i 70a na Novom Beogradu preduzeli u periodu od 2013. do 2023. godine radi zaštite i unapređenja Savskog keja i nasipa i otvorenih javnih prostora u blokovima. Pod participativnim aktivnostima podrazumevamo one aktivnosti koje grupe građana preduzimaju da bi učestvovali u odlučivanju o razvoju područja i zajednice – tiču se odbrane javnog i zajedničkog interesa, unapređenja postojećih i stvaranja novih javnih i zajedničkih dobara, unapređenja uslova i kvaliteta života i odbrane demokratije i vladavine prava, bez obzira na dužinu trajanja, broj uključenih ljudi, stepen formalizacije i dometa, tj. mogu se ticati samo njihove lokalne zajednice i njene teritorije ili celokupnog društva i države.

Na području Savskog keja i nasipa i savskih blokova 45, 44, 70 i 70a na Novom Beogradu događaji povezani s narušavanjem javnih prostora i prirodnog okruženja su tokom prethodne decenije izazvali reakciju velikog broja stanovnika i podstakli ih da se organizaciju u više različitih inicijativa. Inicijalnu kapislu je predstavljalo intenziviranje nelegalne gradnje vikendica i drugih objekata u prostoru namenjenom zaštiti od poplava, uz narušavanje kvaliteta životne sredine, prirodnog ekosistema i bezbednosti naselja. Uz obalu Save, na Savskom keju, postavljen je veliki broj ugostiteljskih objekata, čime su javno dobro i javni prostor komercijalizovani i privatizovani. Na taj način je usled otežanog pristupa reci, povećanju buke i inteziteta korišćenja, gomilanja otpada i rečnih nanosa, degradacije zelenih površina došlo do opadanja kvaliteta života u blokovima. Planovi za izgradnju novih objekata i komercijalnih sadržaja dodatno su izazvali nezadovoljstvo građana koji su želeli da sačuvaju javni karakter prostora i omoguće njegovo korišćenje za rekreaciju i svakodnevni život. Pasivnost i nereagovanje javnih institucija samo su povećali osećaj nepravde i potrebu za aktivnim građanskim angažmanom.

Stoga su stanovnici Savskih blokova pokrenuli različite protestne akcije i okupljanja kako bi skrenuli pažnju na pomenute probleme, ali i organizovali kulturne i edukativne aktivnosti, umetničke performanse i javne tribine, radi promovisanja značaja očuvanja javnih prostora i prirodnog okruženja. Društvene mreže postale su ključni alat za mobilizaciju građana i

širenje informacija o štetnim aktivnostima, a uz to su korišćene i za deljenje dokumentarnih materijala koji su svedočili o stanju na terenu.

Njihove aktivnosti postale su relevantne i za druge teritorije i zajednice, jer predstavljaju paradigmatičan primer kako lokalne zajednice mogu mobilisati kolektivnu energiju za odbranu javnih dobara, prirodnih resursa i demokratskih principa. Njihov značaj prevazilazi lokalne okvire, jer osvetljavaju globalno aktuelna pitanja kao što su upravljanje javnim prostorima, zaštita životne sredine i građanska participacija u odlučivanju.

CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Teritorija Savskog keja na Novom Beogradu je javna svojina sa dvojakom funkcijom – predstavlja hidrotehnički objekat (nasip) u funkciji zaštite Novog Beograda od visokih voda reke Save i kao takav spada u kategoriju dobra od opšteg interesa u javnoj svojini¹, a kao javni prostor (kej) predstavlja dobro u opštoj upotrebi u javnoj svojini². Takođe, ovaj prostor spada u užu zonu sanitarne zaštite vodoizvorišta³, što predstavlja treći nivo njegove pravne zaštite i okvir definisanja njegovog korišćenja i izgradnje. U odnosu na navedeno, studija slučaja je usmerena ka istraživanju participativnih aktivnosti koje se tiču zaštite teritorije Savskog keja od aktivnosti koje (1) ugrožavaju nasip, (2) ugrožavaju vodoizvorište, (3)

1 „Dobra od opšteg interesa u javnoj svojini, u smislu ovog zakona, su stvari koje su zakonom određene kao dobra od opšteg interesa (poljoprivredno zemljište, šume i šumsko zemljište, vodno zemljište, vodni objekti, zaštićena prirodna dobra, kulturna dobra i dr.), zbog čega uživaju posebnu zaštitu“ (Zakon o javnoj svojini, 2020, član 10)

2 „Dobrima u opštoj upotrebi u javnoj svojini, u smislu ovog zakona, smatraju se one stvari koje su zbog svoje prirode namenjene korišćenju svih i koje su kao takve određene zakonom (javni putevi, javne pruge, most i tunel na javnom putu, pruži ili ulici, ulice, trgovi, javni parkovi, granični prelazi i dr.)“ (Zakon o javnoj svojini, 2020, član 10)

3 „Na područjima koja se koriste kao izvorišta za snabdevanje vodom za piće određuju se tri zone sanitarne zaštite, i to: šira zona zaštite, uža zona zaštite i zona neposredne zaštite. Zone sanitarne zaštite iz stava 1. ovog člana predstavljaju zaštićenu oblast i određuju se u skladu sa hidrološkim, hidrogeološkim i drugim svojstvima zemljišta i podslivova, vrstom izvorišta i njegovog okruženja, kapacitetom izvorišta i drugim činiocima koji utiču na izdašnost izvorišta, a koristi se i održava na način koji ne izaziva i ne može da izazove zagađivanje vode na izvorištu“ (Zakon o vodama, 2018, član 77)
Prema Pravilniku o načinu određivanja i održavanja zona sanitarne zaštite izvorišta vodosnabdevanja (2008, član 28): „U zoni II ne mogu se graditi ili upotrebljavati objekti i postrojenja, koristiti zemljište ili vršiti druge delatnosti, ako to ugrožava zdravstvenu ispravnost vode na izvorištu, i to:

- 1) izgradnja ili upotreba objekata i postrojenja, korišćenje zemljišta ili vršenje druge delatnosti iz člana 27. ovog pravilnika;
- 2) stambena izgradnja;
- 3) upotreba hemijskog đubriva, tečnog i čvrstog stajnjaka;
- 4) upotreba pesticida, herbicida i insekticida;
- 5) uzgajanje, kretanje i ispaša stoke;
- 6) kampovanje, vašari i druga okupljanja ljudi;
- 7) izgradnja i korišćenje sportskih objekata;
- 8) izgradnja i korišćenje ugostiteljskih i drugih objekata za smeštaj gostiju;
- 9) produbljivanje korita i vađenje šljunka i peska;
- 10) formiranje novih grobalja i proširenje kapaciteta postojećih.

Po Zakonu o zaštiti životne sredine (2018) urbanističkim planovima se definišu zaštite vodoizvorišta, što su u ovom slučaju GUP i PGR.

devastiraju kvalitet javnog prostora, kao i onih koje se tiču (4) unapređenja kvaliteta javnih i zajedničkih prostora sa bezbednosnog, funkcionalnog, estetskog, kulturološkog i ambijentalnog aspekta.

Istraživanje je realizovano tokom 2023. godine. Podaci su, osim iz stručnih i naučnih radova koji su se bavili ovom temom i teritorijom (Tošić, 1969; Jovanović, 2018; Gligorijević, Graovac, 2018; Kocovic De Santo et. al, 2022; Maruna, Teofilović, Milovanović Rodić, 2023; Čolić, Milovanović Rodić, Fokdal, 2023, Milovanović Rodić et. al, 2024), prikupljeni tokom boravka na terenu direktnim posmatranjem i neposrednim uvidima, sprovođenjem pojedinih intervjua i grupnih razgovora sa učesnicima participativnih aktivnosti na predmetnom području i analizom internet dostupnih sadržaja koje su kreirali i plasirali u vezi sa njima. Njihovi sajtovi i profili na Fejsbuku i Instagramu su bili, a i dalje jesu, ključni alati informisanja zajednice i mobilizacije učesnika, te su stoga bili važan izvor dokumentarnih materijala.

Osnovni cilj istraživanja je bliže razumevanje ovih participativnih aktivnosti i procesa – njihovih pojava oblika, učestanosti, ključnih tema i motivacija, kao i načina na koje se ovakve prakse ponovno produkuju kroz vreme, stvarajući novo javno i zajedničko dobro. Radi razumevanja participativnih aktivnosti izvršeno je prikupljanje podataka na dvama nivoima:

1. **Pogled spolja.** Mapiranje i izrada hronološkog pregleda participativnih aktivnosti u periodu od 2013. do 2023. godine analizom sadržaja dostupnih preko interneta: veb sajtovi građanskih inicijativa, prikazi događaja u medijima, stručni i naučni radovi koji su se bavili ovom tematikom. Hronološki pregled participativnih aktivnosti je dat u vidu tabele sa sledećim kategorijama informacija:
 - Opis participativne aktivnosti: vreme odvijanja; cilj aktivnosti, šta je aktivnost iniciralo;
 - Specificiranje učesnika: direktno (učesnici) ili indirektno (nadležni, prozvani i sl.) uključeni;
 - Ishodi participativnih aktivnosti;
 - Ilustracije i izvor informacija.
2. **Pogled iznutra.** Konsultacije, intervjui i grupni intervjui u fokus grupama sa učesnicima participativnih aktivnosti radi prikupljanja dodatnih podataka o participativnim aktivnostima. Koncipirani su tako da se na osnovu njih mogu analizirati i razumeti tri aspekta participativni praksi:
 - Individualne motivacije i kritične tačke: razumevanje faktora koji su uticali na (1) mobilisanje pojedinaca (samorefleksija – ispitanici o ličnom slučaju), (2) formiranje kritične mase u zajednici za pokretanje i realizaciju zajedničke akcije (ispitanikova percepcija), i (3) razumevanje relacija između (različitih) individualnih motiva (sličnosti i razlika) i faktora koji utiču na pokretanje zajedničkih akcija.

- Organizacija i realizacija zajedničkih akcija: razumevanja (1) načina komuniciranja međusobno i sa javnošću, (2) načina donošenja odluka i prevazilaženja konflikta i (3) ključnih problema pri realizaciji zajedničkih akcija.
- Efekti participativnih aktivnosti: razumevanje efekata na nivou pojedinca, na nivou zajednice, i nivou šireg okruženja.

Okvirovane teme su bile okosnice za definisanje pitanja za intervju, kao i razgovore u okviru fokus grupa. Intervjui su sprovedeni na dva načina: (a) onlajn – izabranim sagovornicima pitanja dostavljena u vidu Gugl upitnika koje su oni popunjavali, i (b) uživo razgovori – pitanja su predstavljala okosnicu razgovora, bez insistiranja na redosledu i diskusiji svih u skladu sa procenom svrsishodnosti i primerenosti.

Ograničenja ovog dela istraživanja proizlaze iz nevoljnosti sagovornika da dozvole snimanje razgovora, uz insistiranje svih učesnika na očuvanju anonimnosti. Ovo je povezano s prirodom analiziranih participativnih praksi, koje se temelje na konfliktu između lokalnih zajednica i građana s jedne strane, i javnih institucija i privatnih interesa s druge strane, u vezi sa odlukama o ciljevima, upravljanju i korišćenju javnih dobara. Oba slučaja karakteriše značajna neravnoteža moći između uključenih strana. Javno istupanje mnogim pojedincima sa kojima je postojala želja za vođenjem i snimanjem razgovora, predstavlja potencijalni izvor nesigurnosti i rizika za lični i profesionalni život.

OPIS I ANALIZA STUDIJE SLUČAJA SAVSKI KEJ

Okosnicu prve studije slučaja predstavlja teritorija Savskog keja na Novom Beogradu sa blokovima 44, 45, 70 i 70a, s obzirom da je njen razvoj poslednjih desetak godina predmet interesovanja i delovanja izuzetno aktivne lokalne zajednice. Kao najistaknutiji predstavnici lokalne zajednice prepoznate su inicijative: Blok 70 – Zajednička akcija, Savski nasip, Za naš kej, Blok 45 – Akcija i Za zeleniji i uređeniji blok 44. Teritorija Savskog keja predstavlja jednu od 25 urbanističkih celina koja zbog svojih „arhitektonskih, urbanističkih, tehničko-tehnoloških i kanonskih vrednosti ima veliki značaj za istoriju moderne arhitekture Srbije“ (Jovanović, 2018:4). Nije formalno pod zaštitom države i pretrpela je značajnu degradaciju usled neodržavanja, ilegalnim ili neadekvatno izvedenim intervencijama na njemu.

Ova kompleksna participativna praksa, koja u kontinuitetu traje već više od deset godina, sastoji se od različitih vidova učešća stanovnika savskih blokova, ali i ostalih građana Beograda, u zaštiti i odbrani Savskog keja, nasipa i otvorenih javnih blokovskih prostora, kao prostora u javnoj svojini namenjenih za javno korišćenje, od uzurpacije i degradacije usled legalnih i nelegalnih formi korišćenja i izgradnje. Osim aktivnosti u funkciji njegove zaštite, ova participativna praksa se sastoji i od aktivnosti u funkciji njegovog unapređenja.

OPIS POLITIČKOG, KULTURNO-ISTORIJSKOG I DRUŠTVENOG KONTEKSTA

Na prostoru Savskog keja se prelamaju institucionalne nadležnosti na svim nivoima upravljanja, od nacionalnog, preko gradskog, do opštinskog nivoa, što se može smatrati jednim od mogućih uzroka njegove degradacije. Takođe, legislativni okvir koji određuje specifične institucionalne pozicije i njihove nadležnosti sadrži međusobno neusklađene propise u horizontalnom i vertikalnom smislu, što se smatra jednom od tipičnih karakteristika društava u tranziciji (Maruna, Čolić, Milovanović Rodić, 2018; Maruna, Teofilović, Milovanović Rodić, 2023).

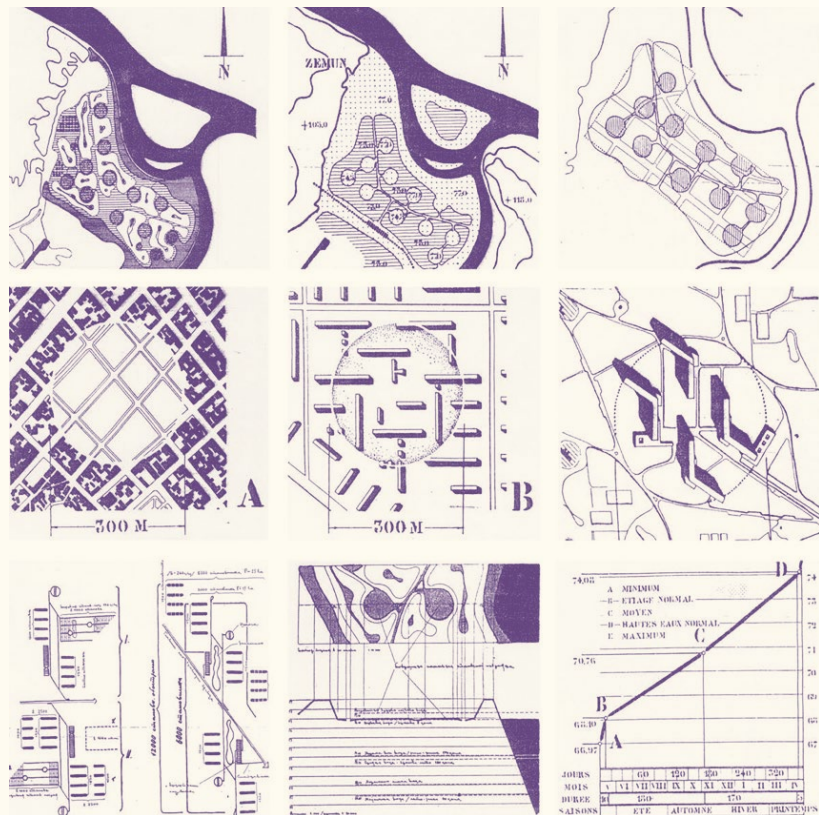
Promena statusa svojine nad zemljištem, regulisana Ustavom iz 2006. godine⁴, od isključivo javne (nekadašnje društvene, odnosno državne) do svih oblika svojine, uticala je na promene u urbanističkom planiranju kao ključnom mehanizmu države za određivanje načina korišćenja zemljišta (Zeković & Vujošević, 2018). Društvena i državna svojina su omogućavale da država ima potpunu kontrolu nad zemljištem, te su odluke o njegovom korišćenju bile bazirane na razumevanju planera i uprava sadržaja javnog interesa. Pojavom privatne svojine, vlasnici nekretnina zemljišta postali su značajni akteri u procesu planiranja, što je zahtevalo balansiranje privatnog i javnog i pregovaranje o sadržaju javnog interesa (Milovanović Rodić, 2015, Milovanović Rodić, Slavković & Maruna, 2021).

Generalni urbanistički plan Beograda iz 1950. godine (Slika 1) je prvi usvojeni urbanistički dokument kojim se definiše uređenje i izgradnja Novog Beograda. Bazirao se na velikom broju različitih tipova rešenja generisanih u prethodnom periodu – planova, studija i konkursnih rešenja (Tošić, 1969). Područje Novog Beograda je planirano za 250.000 ljudi i sastojalo se iz 5 zona: državne uprave i kulturnih ustanova, zone stanovanja, zone stanovanja i distribucije, zone industrije i zone rekreacije (Iguman, Ničić, 2019). Stanovanje je planirano u skladu sa konceptom rejona za 60.000 stanovnika i mikro rejona u okviru kojih su postojali objekti društvenog standarda, slobodne površine za rekreaciju i parkovske površine namenjene njihovim stanovnicima. Planirana visina stambenih objekata je bila u rasponu od četiri do osam spratova, a gustina naseljenosti 300st/ha. Veće parkovske površine su planirane duž obala obeju reka i na Velikom ratnom ostrvu. Planom je definisana ortogonalna saobraćajna matrica i sistemi nasipanja terena, vodosnabdevanja, toplifikacije itd. Ovim planom se predviđalo „spuštanje grada na reke“ (Gligorijević, Graovac, 2018:10).

Razvoj Novog Beograda zahtevao je objedinjavanje geo-inženjerskih i urbanističkih rešenja kako bi se savladali tehnički izazovi, poput obezbeđenja obala i nasipanja močvarnog tla. Regulacija obala visokim kejevima bila je ključna za omogućavanje sigurne upotrebe prostora. Tokom izrade Studije za novi Generalni plan Novog Beograda iz 1953. godine (Slika 2), koju je predvodio Stanko Mandić, razmatrani su različiti pristupi nasipanju

4 U članu 86. se jamči ravnopravnost svih oblika svojine, pri čemu se prepoznaju privatna, zadružna i javna svojina. U istom članu se dalje navodi „Svi oblici svojine imaju jednaku pravnu zaštitu“.

Slika 2.
Studija za generalni plan Novog Beograda iz 1953.
godine. Izvor: Gilgorijević, Graovac, 2018: 13

Slika 1.
Generalni urbanistički plan Beograda, Izdanje Izvršnog
odбора N.O. Beograda, 1951. Izvor: www.urbel.com

terena – od potpune nivelacije celokupne površine do koncepta „arhipelaga“, koji je predviđao nasipanje samo delova predviđenih za stanovanje i saobraćaj (Gligorijević, Graovac, 2018:12).

Generalni urbanistički plan Novog Beograda iz 1958. godine označio je početak „urbanističko-komunalno-ekonomskog planiranja“, zasnovanog na ideji grada kao sistema čiji se delovi planiraju i projektuju istovremeno i racionalno (Slika 3). U okviru ovog plana, razmatrane su opcije poput „stambenih zajednica“ ili „jedinica susedstva“ dimenzija 400x400 metara (Gligorijević, Graovac, 2018:16).

Prema Regulacionom planu za područje opštine Novi Beograd iz 1962. godine, blokovi 45 i 70, smešteni uz reku Savu, osmišljeni su kao najveće stambene jedinice Novog Beograda, površinom četiri puta veće od modernističkog koncepta bloka od 400x400 metara (Slika 4). Detaljni urbanistički planovi blokova 45 i 70 na Novom Beogradu iz 1966. godine su bazirani na rešenju arhitekta I. Tepeša, J. Miškovića i V. Gredelja, koji su osvojili I mesto na Opštem jugoslovenskom konkursu iz 1965. godine (Slike 5 i 6). Nakon toga je organizovan konkurs za arhitektonska rešenja objekata, te su na osnovu prvonagrađenog rešenja arhitekata G. Popovića, R. Šekerinskog, M. Čanka i B. Aleksića objekti i izgrađeni. Reka Sava i zelene površine bile su osnovni elementi organizacije i kompozicije prostora, dok je stambena spratnost rasla od obale ka Bežanijskoj kosi. Šetalište Lazaro Kardenasa, planirano kao veza između blokova i centralnog bloka

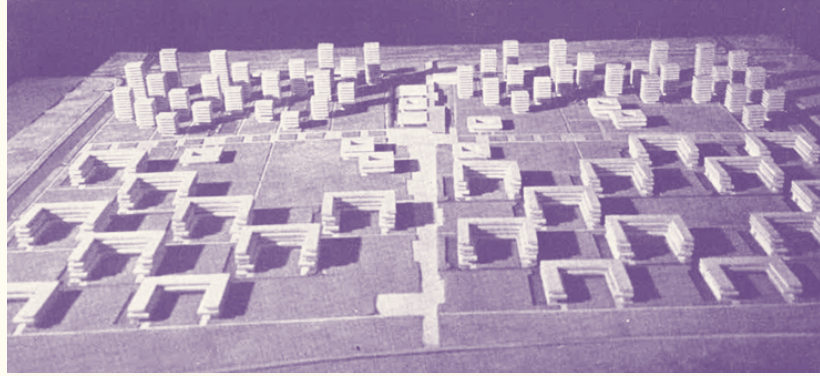

Slika 3.
Generalni urbanistički plan Novog Beograda, izdanje
Izvršnog odbora N.O. Beograda, 1958.
Izvor: Gligorijević, Graovac, 2018:17

Slika 5 i 6.

Maketa kompozicionog rešenja Detaljnog urbanističkog plana blokova 45 i 70 na Novom Beogradu.

Izvor: Gligorijević, Graovac, 2018:30

Slika 4.

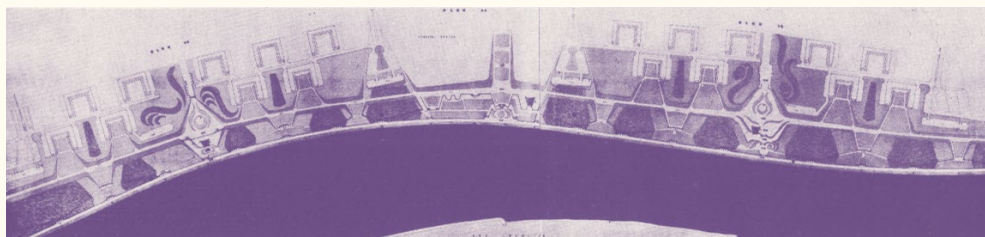
Regulacioni plan za područje Opštine Novi Beograd, 1967.

Izvor: Gligorijević, Graovac, 2018: 25

44, okupljalo je sadržaje van stanovanja. Iako su svi stambeni kapaciteti realizovani, polovina planiranih javnih sadržaja – uključujući tri obdaništa i dve škole – nije izgrađena (Gligorijević, Graovac, 2018:30).

Regulacionim planom Novog Beograda iz 1962. godine je predviđeno da obala ispred blokova 45, 44 i 70 u dužini od oko 2300m, širine od 100-150m bude „izdvojena priobalna zona koja će se koristiti pored lokalnih potreba i u opšte gradske svrhe“. Detaljno je razrađena arhitektonsko-inženjerskim rešenjem koje su 1967. godine izradili arh. B. Jovin i arh. V. Tošić (Mišković, 1969:5) (Slika 7). Obala je rešavana kao integralni deo naselja i pojasa obaloutvrde: hidrotehnički elementi obaloutvrde prilagođeni su tako da pored utilitarnih funkcija budu i arhitektonsko-pejzažni elementi prostorne kompozicije:

Slika 7.

Urbanističko rešenje uređenja obala ispred blokova 45 i 70.

Autori B. Jovin, V. Tošić. Izvor Tošić, 1969:6

„Centralni prodori između blokova 45 i 70 širokim parterom se prelivaju preko nasipa spuštajući se terasasto do same obale Keja – šetališta, omogućavajući doživljaj izvanredne siluete beogradskog grebena preko zelenih masiva Ade Medice i Ciganlije. Planirano je razvijanje rečnog saobraćaja i pristaništa za turističke i sportske brodove. Dijagonalne staze su u funkciji povezivanja svih punktova (restoran, fontana, cvetne kasete, odmorišta i sl.) i odmorišta sa obalom i zaleđem. Uspostavljen je sistem koji sa stepeništem koje se pojavljuje u ritmu ali nije istovetno obrađeno – to su prostori za sedenje i odmor, a imaju funkciju kontakta sa vodom kada nivo vode poplavi obalu keja. Sistemom staza i grupacijama visokog i srednjeg rastinja se razbija monotonija poteza. Ovaj projekat predstavlja prvi projekat obale sa naglašenim pejzažnim karakterom“ (Tošić, 1969:6).

Usvojene su kote nivoa keja, šetnih staza i krune nasipa na osnovu proučavanja ponašanja reka Save i Dunav nakon izgradnje Đerdapske brane. Usvojena je kota keja 73.5m. Nasip predstavlja deo urbanističko-arhitektonske kompozicije.

Generalni urbanistički plan Beograda 2000 iz 1972. godine nastavlja i dalje razvija koncepte prethodnog, te naglašava važnost funkcionalne integracije stambenih blokova sa javnim sadržajima i infrastrukturuom:

„pojam stanovanja obuhvata mnoge aktivnosti koje se ne mogu iscrpeti samo u okviru prostora i funkcije stana. Ovaj kompleksan pojam obuhvata mnoge pojave koje su sastavni deo svakodnevnog života: kretanje, snabdevanje, korišćenje usluga, rekreacija, društveni kontakti i društvene aktivnosti, itd.“ (*Arhitektura urbanizam*, 70-72:106)

Nudi četvorostepenu hijerarhiju centara ravnomerno raspoređenih po celoj teritoriji grada, radi zadovoljavanja svih praktičnih potreba stanovnika u okviru stambenog okruženja:

„... predviđena je mreža reonskih i lokalnih centara mesnih zajednica. Lokalni centri mesnih zajednica, pored funkcionalnih udobnosti koje pružaju u snabdevanju stanovnika, imaju i sociološki značaj; oni pomažu da se mesna zajednica afirmiše i kao značajna urbanistička čelija u strukturi grada“ (*Arhitektura urbanizam*, 70-72:4)

Slika 8.

Generalni urbanistički plan Beograda 2000 iz 1972. godine.
Izvor: Gilgorijević, Graovac, 2018:57

Savski blokovi 45, 44 i 70 su planirani kao stanovanje izuzetno velikih gustina u kojima se nalaze lokalni centri, dok je u bloku 44 planiran rejonski centar (Slika 8). Izmene i dopune GUP Beograda 2000 koje su usvojene 1985. godine potvrđuju prethodna planska rešenja za tu teritoriju.

Promena društveno-ekonomskog sistema Srbije, započeta devedesetih godina 20. veka, traje još uvek i do sada je ishodovala brojnim promenama razvojnog i regulatornog okvira i transformacijom celokupnog planskog sistema. U periodu od 1990. do 2000. godine socijalistički sistem se niskim

Slika 9.
Generalni plan Beograda 2021 iz 2003. godine.
Izvor: www.urbel.com

intenzitetom promena transformiše u funkciji stimulisanja privatnih investitora⁵, da bi se nakon 2000. godine, u takozvanom postsocijalističkom periodu, a naročito u drugoj deceniji 21. veka, promene radikalno i ubrzano dešavale u potpunoj hegemoniji neoliberalnog kapitalističkog diskursa (Lazarević Bajec, 2009; Petrović, 2009; Vujošević & Petovar, 2010; Nedović Budić, Đorđević & Dabović, 2011; Zeković & Vujošević, 2018, Milovanović Rodić, Maruna, 2022).

Na području Novog Beograda, u celini planiranom i izgrađenom u periodu socijalističkog sistema samoupravljanja i državne svojine nad građevinskim zemljištem, distribucija namena površina je u svemu rađena prema dominantnim vrednostima pravde, humanosti i ravnopravnosti (Zeković & Vujošević, 2018; Milojević, Maruna & Đorđević, 2019). Međutim, u nastupajućem periodu promene vlasničke strukture nad zemljištem i pokrenutog procesa privatizacije i prelaska iz društvene u privatnu svojinu, planiranje na području Novog Beograda je postalo poseban izazov.

Razvoj predmetnog područja je u periodu od 2000. godine do danas bio definisan sledećim urbanističkim planovima:

- Generalni urbanistički plan Beograda 2021 iz 2003. godine i njegova izmena i dopuna iz 2009. godine (2003 GUP; 2009 ID GUP) (Slika 9),

⁵ Usvajanjem seta građevinskih zakona 1995. godine uvode se kategorije javnog i ostalog građevinskog zemljišta koje može biti u državnoj i privatnoj svojini uz pravo korišćenja ili dugoročnog zakupa (Zakon o građevinskom zemljištu, 1994).

- Generalni urbanistički plan iz 2016. godine (2016 GUP),
- Plan generalne regulacije građevinskog područja sedišta lokalne samouprave – Grad Beograda, celine I-IXI iz 2016. godine i njegova Izmena i dopuna iz 2022. godine (2016 PGR; 2022 ID PGR),
- Plan generalne regulacije sistema zelenih površina Beograda iz 2019. godine (2019 PGR SZP),
- Plan detaljne regulacije područja Bloka 44, GO Novi Beograd (u vidu Elaborata za RJU) iz 2017. godine (2017 PDR44),
- Plan detaljne regulacije područja Bloka 70a, GO Novi Beograd (u vidu Elaborata za RJU) iz 2017. godine (2017 PDR70a), i
- Plan detaljne regulacije za izgradnju pešačko-biciklističke veze između ulica Omladinskih brigada i Ade Ciganlije, GO Novi Beograd i Čukarica iz 2023. godine (2023 PDR most).

Generalni urbanistički plan Beograda 2021 iz 2003. godine uspostavlja kontinuitet planskih rešenja Savskih blokova sa prethodnim planovima. Prva značajna promena se dešava u Generalnom urbanističkom planu Beograda 2021 iz 2016. godine, kada se planira širenje građevinskog područja grada neposredno uz predmetno područje, proširuje uža zona sanitarne zaštite vodoizvorišta na samom području, otvara mogućnost tretiranja površine za sportske komplekse kao površine za ostale namene i ostavlja otvoreno tumačenje za površine javnih službi.

Značajnije izmene donosi Plan generalne regulacije građevinskog područja Beograda iz 2016. godine i njegove izmene iz 2022. godine – most ka Adi Ciganliji pozicioniran je u nastavku Ulice Agostina Neta, površine za objekte i komplekse javnih službi u blokovima 44, 45 i 70 su smanjene, a u bloku 70a su ukinute. U svim blokovima umesto ovih površina planirane su površine za stanovanje. Smanjena je površina za sportske objekte i komplekse u bloku 44 na račun saobraćajnih površina i površina za infrastrukturne objekte i komplekse (Maruna, Teofilović, Milovanović Rodić, 2023:9).

Ključne teme i motivacija za uključivanje

Na primeru planskog razvoja blokova Savskog keja, postaje vidljiva transformacija urbanističkog planiranja, koje od ključnog instrumenta u funkciji zaštite javnog interesa i emancipacije postraje sredstvo za redistribuciju prostornih resursa u korist interesa privatnog kapitala. Tu transformaciju u periodu postsocijalističke tranzicije karakterišu učestale i značajne promene zakonskih rešenja koje, uprkos uvođenju instituta ranog javnog uvida, omogućavaju centralizaciju odlučivanja i otvaranje prostora za partikularne interese na ishode planskih rešenja. Takođe, uprkos razvoju informacionih i komunikacionih alata koji mogu da podrže lak pristup informacijama, planski procesi su sve manje transparentni i odvijaju se u uskom krugu institucija gradske uprave uz povećan uticaj viših nivoa vlasti. Pritisak na prostor od strane privatnog kapitala je velik i sve je više situacija da donosioci odluka zastupaju privatni, a ne javni interes. Transformacija institucionalne strukture urbanističkog planiranja se odvija u skladu sa vrednostima neoliberalnog koncepta razvoja, kojima

se promovišu deregulacija, preduzetništvo i kompeticija. Kriterijumi odlučivanja o prostornim rešenjima, su pre svega, u funkciji podrške podizanja profitabilnosti ulaganja u gradski prostor, a manje u domenu unapređenja kvaliteta života, stanja životne sredine i uticaja na zajednicu, kulturno i prirodno nasleđe (Maruna, Teofilović, Milovanović Rodić, 2023; Đokić, J. et al., 2023; Perić, Maruna, 2023; Slavković et al., 2021; Maruna, Graovac, 2021; Savet za borbu protiv korupcije, 2023).

Takva transformacija načina donošenja odluka o prostornom razvoju, ali i razvojni koncepti i tipovi rešenja koji iz njih proizilaze, izazivaju veliko negodovanje lokalne zajednice, ali i stručnjaka i šire javnosti. Planskim rešenjima i setom odluka nadležnih institucija, kao i nečinjenjem na primeni propisa u oblasti prostornog razvoja i upravljanja javnom svojinom, na predmetnom području se u poslednjih dvadesetak godina značajno i sve intezivnije narušavaju balans između stanovanja, javnih usluga i rekreativnih potreba. Lokalno stanovništvo sve jasnije uviđa da se degradacija javnih i zajedničkih prostora odvija usled odlučivanja ili nečinjenja nadležnih institucija u korist profitnih interesa, te to predstavlja jednu od ključnih tema i motiva za uključivanje u kontinuirane i raznolike participativne aktivnosti na području. Takođe, postalo je očigledno iz brojnih primera širom zemlje i grada da pretvaranje površina za javne službe i namene u stambene zone dovodi do povećanja broja stanovnika i povećanog pritiska na postojeću infrastrukturu (saobraćaj, komunalne usluge, parkiranje), koja je već nedovoljna. Plansko favorizovanje stanovanja na račun javnih sadržaja percipira se kao rezultat uspešnog zastupanja interesa investitora, a ne građana, što izaziva osećaj nepravde i zanemarivanja javnog interesa.

U vremenskom periodu od 2013. do 2023. godine posmatrane su participativne aktivnosti lokalne zajednice u vezi sa odbranom i unapređenjem Savskog keja i nasipa⁶. Mapirano je ukupno 128 participativnih aktivnosti koje je moguće razvrstati na šesnaest tipova različitih po temama, motivima/pokretačima, korišćenim instrumentima, učestalosti, učesnicima i ishodima. Mapirane su sledeće participativnih aktivnosti:

U posmatranom vremenskom periodu stanovnici blokova su uputili 32 formalna zahteva nadležnim institucijama, organizovali 26 protesta, 10 javnih tribina, 10 participativnih sportskih, edukativnih i umetničkih događaja-radionica, realizovali 9 radnih akcija i 7 zborova – komšijskih sastanaka, 7 puta učestvovali u formalnim procedurama izrade urbanističkih planova – ranim i javnim uvidima, organizovali 6 peticija, formirali 5 kanala za komunikaciju i mobilizaciju zajednice, pokrenuli 5 kampanja informisanja zajednice o lokalnim problemima, organizovali 3 anketna izjašnjavanja u sardanji sa ekspertskim OCD-ovima, organizovali 2 kampanje za prikupljanje sredstava, uradili 2 studije problema i alternativnog predloga razvoja i registrovali jedno udruženje (Tabela 1, Slika 10).

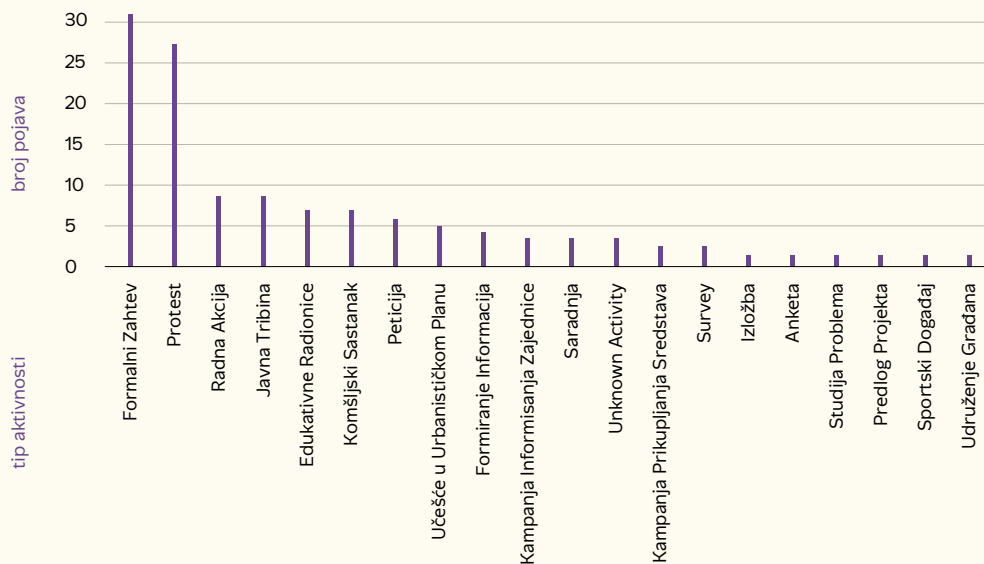
6 Istraživanje je delom rađeno u okviru seminara „Grad i građani: dizajn participativnih i kolaborativnih praksi“ na doktorskim studijama na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu.

	Tipovi participativnih aktivnosti	Broj aktivnosti
1.	Upućivanje formalnog zahteva nadležnim institucijama	32
2.	Protest	26
3.	Javna tribina	10
4.	Radna akcija	9
5.	Sportski događaji, edukativne i umetničke participativne radionice	10
6.	Zbor - komšijski sastanak	7
7.	Učešće u formalnoj proceduri izrade urbanističkog plana	7
8.	Peticija	6
9.	Formiranje medija komunikacije i mobilizacije	5
10.	Kampanja informisanja zajednice	5
11.	Anketa	2
12.	Uspostavljanje saradnje sa ekspertskim OCD	3
14.	Kampanja prikupljanja sredstava	2
15.	Studija problema i izrada alternativnog predloga razvoja	2
16.	Registracija udruženja građana	1
	UKUPNO:	128

Tabela 1.

Tipologija i broj realizovanih participativnih aktivnosti u periodu od 2013. do 2023. godine.

Slika 10.

Broj realizovanih participativnih aktivnosti po tipovima u periodu od 2013-2023. godine.

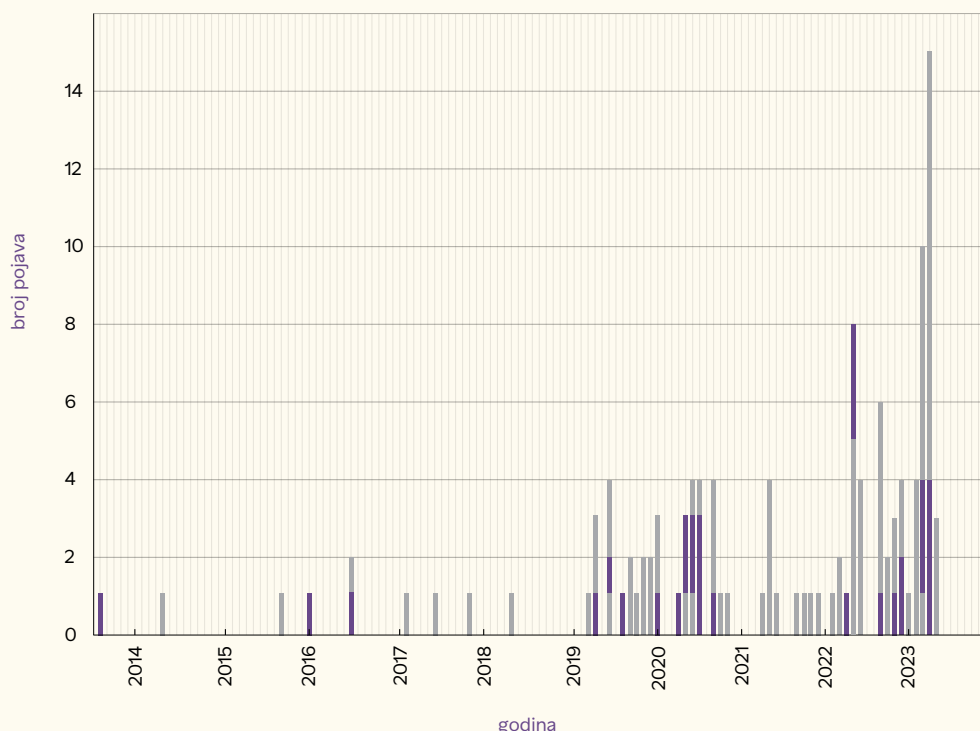

U najzastupljeniji tip participativnih aktivnosti **Upućivanje formalnog zahteva nadležnim institucijama** (32/128) spadaju različite vrste učešća zajednice u formalnim procedurama putem predavanja zahteva, prijava i molbi u kojima izražavaju svoje stavove i predloge o određenim pitanjima. Ukazuju na potrebu građana da na zakonit način iskažu svoje zahteve, zaštite svoja prava i utiču na donošenje odluka koje direktno utiču na kvalitet života i javno dobro. Ti formalni mehanizmi omogućavaju da se problemi dokumentuju i evidentiraju, što može biti osnov za neku buduću akciju, uključujući i eventualne pravne korake ukoliko institucije ne reaguju adekvatno. Formalni postupci legitimizuju građanske inicijative, povećavaju njihov kredibilitet i vrše pritisak na institucije da postupaju u skladu sa zakonom. Takođe, omogućavaju dijalog i potencijalnu saradnju s institucijama, stvarajući uslove za održiva rešenja koja zadovoljavaju interese zajednice. Navodimo neke od aktivnosti lokalnih inicijativa koje spadaju u ovu grupu:

- **Prijava komunalnih i građevinskih problema** (odlaganja šteta u delu nasipa, krađa struje i vode, kopanje septičkih jama pored reči bunara, nelegalna gradnja objekata od čvrstih materijala, seča stabala, postavljanje žičanih ograda pored nasipa), zahtev za utvrđivanje nadležnosti javnih službi i podsticanje nadležnih da preduzmu aktivnosti za njihovo saniranje i zaustavljanje, koju su građani blokova – neformalno udruženje „Savski nasip“, uputili gradonačelniku Beograda. Prijava upućena 6. 08. 2013.
- **Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja** povodom kretanja neobeleženih teretnih i putničkih vozila krunom Savskog nasipa (identifikacija tipova vozila koje imaju pravo kretanja krunom nasipa i regulativa kojom je to kretanje regulisano – pravo pristupa – razlozi kretanja, nadležne institucije za kontrolu, načini obeležavanja i vrste vozila) koji su građani savskih blokova – neformalno udruženje „Savski nasip“ uputili JKP Beogradski vodovod i kanalizacija. Zahtev upućen 22. 1. 2016.
- **Prijava radi sprečavanja nelegalnih aktivnosti na keju** (organizacije žurki na splavovima Cunami) koju su građani savskih blokova – neformalno udruženje „Za naš kej“ uz snimke uputili Beokom-u i Komunalnoj policiji. Prijava upućena 18. 05. 2020.
- **Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja** u vezi s obustavom rekonstrukcije šetališta (pitanja o budžetu i zvaničnim odlukama o obustavi obnove u bloku 70 i preusmeravanja namenskih sredstava pre isteka kalendarske godine) koje su građani savskih blokova – udruženje građana Blok 70 – Zajednička akcija uputili Upravi grada Beograda i Sekretarijatu za komunalne i stambene poslove. Zahtev poslat 23. 05. 2022.
- **Zajedničko saopštenje** „Osnivanje JKP Parkovi nije rešenje – građani traže da se zaštite parkovi i zelene površine“ je predstavljalo odgovor na donošenje Odluke grada Beograda o osnivanju novog JKP „Beogradski parkovi“ koje je trebalo da „izdaje zemljište u komercijalne svrhe“. Udruženja Zajednička

akcija - Blokovi 70 i 70a, Za naš kej i Savski nasip su u saradnji sa 12 beogradskih udruženja formulisala i 1. 10. 2022. uputila nadležnim organima saopštenje u kom navode da žele da spreče nenamensko trošenje budžeta grada, nejasne i duplirane nadležnosti imalaca javnih ovlašćenja i, posebno, spreče komercijalizaciju javnih površina.

Slika 11.

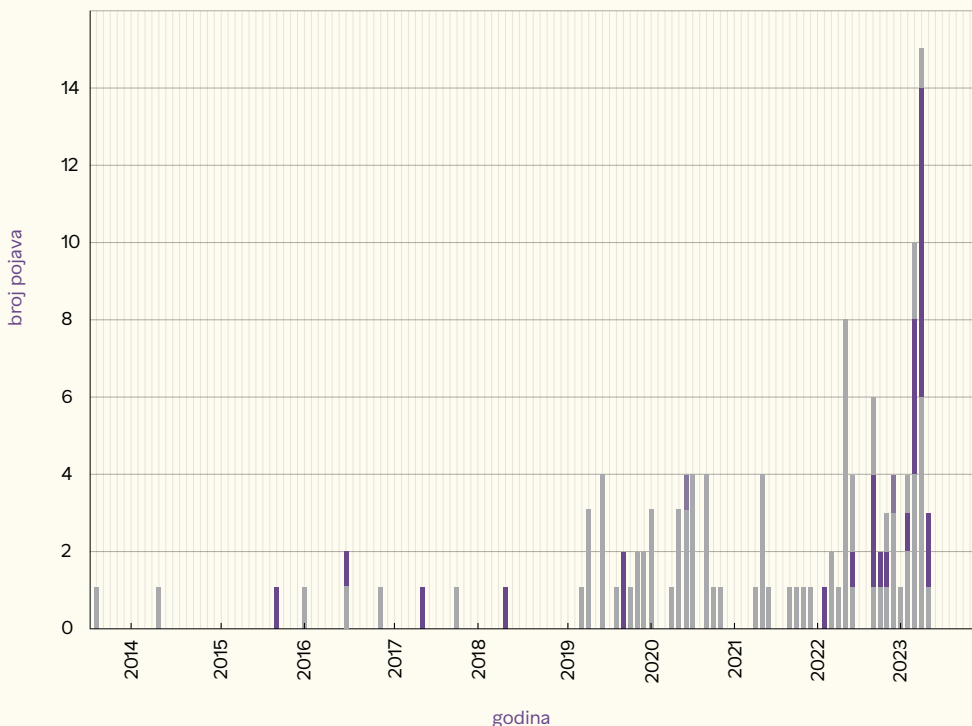
Učestalost aktivnosti po mesecima. Ljubičastom bojom su obeležene aktivnosti Upućivanje formalnog zahteva nadležnim institucijama.

Građani savskih blokova su organizovali 26 *protesta*, što ih čini drugom aktivnosti po zastupljenosti. Glavni razlog za proteste je neadekvatna reakcija nadležnih institucija na zaštitu javnih dobara i očuvanje životne sredine – Savskog nasipa, Savskog keja i otvorenih javnih prostora u blokovima. Kada formalne procedure, poput predavanja zahteva ili prijave, ne daju rezultate, građani se često okreću protestima kao vidljivijem i direktnijem sredstvu pritiska na vlast. Protesti su omogućili sa građani izraze svoj stav i skrenu pažnju na probleme i zatraže konkretne akcije. Protesti takođe pružaju priliku za mobilizaciju i stvaranje zajedništva među građanima koji dele iste vrednosti i ciljeve. Kolektivni izlazak na ulice šalje snažnu poruku o hitnosti problema, dok medijska pažnja može dodatno

pojačati uticaj protesta i osnažiti javnu podršku. Navodimo neke od aktivnosti koje spadaju u ovu grupu:

- **Protestna biciklistička vožnja na Savskom nasipu** „Kritična masa – nasip nije autoput“ kojom se široj javnosti i nadležnim institucijama ukazuje na ugrožavanje bezbednosti nasipa (stanovnika Novog Beograda) i opasnosti usled nepoštovanja zakona (uklanjanje rampi i kretanje kamiona i ostalih vozila po kruni nasipa, nasipanje forlanda i ugrožavanje obaloutvrde izgradnjom objekata i pristupnih puteva, i sl.). Protest su organizovali udruženje građana „Ulice za bicikliste“ i građani savskih blokova. „Kritična masa“ je zajednička biciklistička vožnja sa ciljem skretanja pažnje na probleme sa kojima se biciklisti susreću u svakodnevnom saobraćaju. U posmatranom periodu održano je četiri „Kritične mase“ na Savskom nasipu: 26. 09. 2015., 06. 05. 2018., 08. 09. 2019. i 01. 03. 2022.
- **Protestna šetnja „Buna protiv mafije“** je imala za cilj da ukaže na uništavanje beogradskih vodoizvorišta i nasipa. Zahtevi su bili da se „(1) spreči vožnja na Savskom nasipu i uklone svi nelegalni objekti sa obale reke Save, (2) sanira Savski nasip, koji je urušen zbog vožnje i bušenja, kao i Reni bunari koji su takođe izbušeni od strane vlasnika nelegalnih objekata, (3) smanji broj splavova, i uredi njihova infrastruktura, i (4) uz reku napravi Savski park prirode sve do Obedske bare“. U šetnji je učestvovalo više stotina građana blokirajući protivzakonito kretanje motornih vozila po nasipu. Proteste su organizovali Udruženja Savski nasip, Za naš kej, Blokovi.com, Da blokovi prodišu i Blok 70 – Zajednička akcija. Na protestima su govorili članovi tih udruženja, nezavisni eksperti i predstavnici različitih partija. Šetnje su organizovane dva puta, sa podnaslovima „Hoćemo reku!“ 11. 9. 2022. i „Stop uništavanju infrastrukture!“ 25. 9. 2022.
- **Protestna okupljanja** ispred Gradske uprave, zbog toga što gradski službenici nisu odgovorili na prethodno formalno upućen zahtev za uvid u projekat rekonstrukcije infrastrukture na nasipu, su organizovana dva puta. Nakon što su 20. 4. 2023. neuspešno pokušali da ostvare uvid u projektnu dokumentaciju, 21. 4. 2023. su predali formalni zahtev, te su nakon neodgovaranja institucija 27. 4. 2023. i 3. 5. 2023. protestovali ispred gradske skupštine. Nakon toga ih je 17. 05. 2023. primio v. d. podsekretar Sekretarijata za urbanizam, koji im je za 18. 05. 2023. zakazao uvid u traženu dokumentaciju, a nakon što se obećanje nije realizovalo, građani su 22. 05. 2023. podneli zahtev za njegovu ostavku. 28. 05. 2023. je omogućen uvid u deo projekta. Protest su preko svojih profila na društvenim mrežama organizovala udruženja Savski nasip, Blok 70 – Zajednička akcija, Za zeleniji i uređeniji Blok 44 i Blokada smrada.

Slika 12.

Učestalost aktivnosti po mesecima. Ljubičastom bojom su obeležena protestna okupljanja.

Građani savskih blokova su organizovali 9 *radnih akcija* koje su bile posvećene unapređenju uslova i kvaliteta života u kraju. Konkretno teme su čišćenje blokova i Savskog keja i sadnja drveća. Radne akcije se vezuju za obeležavanje značajnih datuma kojima se promovišu vrednosti zajednice (Dan Zemlje, Svetski dan reka i sl.) i podržavanje akcija šireg društvenog značaja (regionalnog, nacionalnog) kroz aktivno učešće udruženja građana (Akcija „Zavrni rukav“) i sl. Posledica su izostanka adekvatnog rada nadležnih službi na održavanju javnih površina, a zajedničko im je da se tiču podizanja svesti šire zajednice o značajnim društvenim temama – javnom i zajedničkom interesu, zaštiti životne sredine i značaju zajedničkog delovanja i solidarnosti. Jedna od prvih akcija je *Zajednička akcija čišćenja i uređenja*, koja je organizovana 19. 09. 2020. na Svetski dan čišćenja, a zatim i tokom sledećih nekoliko vikenda tokom 2020. godine (27. 09. 2020., 28. 09. 2020., 31. 10. 2020. i 13. 11. 2020., a sličan ciklus od 4 akcije i tokom 2021. godine) sa ciljem da se od smeća očiste i unaprede zapušteni javni i zajednički prostori. Osim čišćenja i sadnje, tim prilikama organizovani su razgovori o važnosti reka, reke Save i priobalja, reni bunara, splavova, neodržavanja zelenih površina bloka, čistoće na keju i urbanog mobilijara, problema parkiranja i dr., podsticani predlozi i inicijative za rešavanje

problema. Organizovale su ih udruženja Savski nasip, ZaNašKej, Blok 70 – Zajednička akcija i Za zeleniji i uređeniji blok 44. Radne akcije čišćenja i sadnje drveća u zajednici predstavljaju praktičan i simboličan način da građani preuzmu odgovornost za svoje okruženje, unaprede kvalitet prostora i doprinesu izgradnji održivije zajednice. Ove aktivnosti imaju dalekosežne ekološke, društvene i edukativne koristi, koje osnažuju zajednice i grade socijalni kapital i poverenje, koji su veoma važni za pokretanje budućih zajedničkih aktivnosti.

Građani savskih blokova su organizovali sedam *Učešća u formalnoj proceduri izrade urbanističkog plana* tokom procedura izrade urbanističkih planova za savske blokove na svim nivoima planiranja (GUP, PGR, PDR), kao i samim zakonodavstvom u oblasti urbanističkog planiranja. Konkretno teme od interesa za udruženja građana tiču se samih savskih blokova: Izmene i dopune PGR Beograda, GUP Beograda 2041, PDR pešačko-biciklističkog mosta, izrada planova detaljne regulacije blokova 44, 45, 70 i 70a, kao i izmene i dopune Zakona o planiranju i izgradnji. Motivi ovih aktivnosti su vršenje uticaja na predložena planska rešenja korišćenjem zakonski definisane procedure, u kojem je predviđeno učešće javnosti u planskom procesu (rani javni uvid, javni uvid, javna rasprava, usvajanje planskog dokumenta na Skupštini grada Beograda). Pored toga, građani su izrazili neslaganje sa usvojenim predlogom o izmenama i dopunama Zakona o planiranju usvojenim od strane Vlade RS, kao i usmeravanje višegodišnje izrade planskih dokumenata za pojedinačne blokove 44, 45, 70 i 70a kroz saradnju sa nadležnim institucijama. Građani u ovoj grupi aktivnosti koriste širok spektar raspoloživih instrumenata: zajedničke primedbe na plansko rešenje; učešće na javnoj raspravi o planskom rešenju; sastanak sa nadležnim institucijama u vezi sa izradom planskih dokumenata.

U analiziranom periodu građani su organizovali šest **peticija**. Ovaj tip participativnih aktivnosti je veoma značajan jer angažuje najveći broj građana:

- **Peticija Stop stanogradnji na Novom Beogradu** je organizovana 06. 11. 2022. sa zahtevom „da se obustave svi projekti stanogradnje na Novom Beogradu, zaštite i uredi preostale zelene površine u pojasu oko ulice Jurijaga Gagarina ili namene za izgradnju potrebnih javnih objekata društvenog standarda“. Potpisalo ju je 5276 građana, a peticiju su organizovala udruženja Savski nasip, Blokada smrada, Bežanija ostaje – Kosa prkosi i Da blokovi prodišu.
- **Peticiju protiv izgradnje biciklističkog mosta do Ade i izgradnje parkirališta, kao i za inicijativu za stvaranje Linijskog parka Novog Beograda** je pokrenulo udruženje Blok 70 – Zajednička akcija, a potpisnici su bili stanovnici blokova 70, 70a, 44, 45, 61, 62, 63, 64 i naselja Ivana Ribara. Za pet dana prikupljeno je 3500 potpisa građana. Peticija je pokrenuta 15. 12. 2022., povodom javnog uvida u nacrt Plana detaljne regulacije za izgradnju biciklističko-pešačkog mosta između ulice Omladinskih brigada i Ade Ciganlije.

- **Peticiju protiv usvajanja izmena i dopuna Zakona o planiranju i izgradnji** su članovi pokrenuli i sa četrdeset pet udruženja iz Srbije organizovali 2023. godine članovi udruženja Blok 70 – Zajednička akcija. Peticija je imala preko 30.000 potpisa.

Građani savskih blokova su u navedenom peridu **sarađivali sa drugim udruženjima** i to oko tema koje se tiču neposrednog okruženja (izgradnja poslovnog objekta u Bloku 37, uklanjanje Starog savskog mosta – protest „Veži se“) ili opštih društvenih izazova i vrednosti koji nisu nužno i neposredno u vezi sa samim područjem (zaštita prirode, zaštita pravne države i sl., kao što su obeležavanje dve godine od blokiranja istovara građevinskog otpada u ekološko područje od međunarodnog značaja Baru Revu ili odavanje počasti arhitekti Dragoljubu Bakiću). Motivi su razmena iskustava i angažovanje u aktivnostima od šireg društvenog značaja. Zajedničko za pokretače u okviru ove participativne aktivnosti je da imaju edukativni potencijal, da se tiču rešavanja, i u konačnici, da kroz umrežavanje imaju za cilj jačanje kapaciteta civilnog sektora u celini, a kroz povećanje vidljivosti u široj javnosti jačanje društvenog uticaja samog udruženja. Instrumenti (mehanizmi) koji se koriste u svrhu ostvarivanja cilja su učešće u akcijama i protestima, kao i zajednički razgovori. Takođe, uspostavljena je saradnja i sa političkim organizacijama radi upoznavanja sa programom političke organizacije u vezi sa njihovim planovima razvoja savskih blokova i rešavanja postojećih problema, ali istovremeno, i upoznavanje političkih predstavnika sa idejama i prioritetima udruženja građana za unapređenje uslova života u kraju. Motiv je nastojanje dobijanja političke podrške za realizaciju interesa udruženja građana.

Radi unapređenja informisanosti, motivisanja i mobilisanja zajednice za akciju, sva pomenuta blokovska udruženja su formirala profile na društvenim mrežama. Udruženje Blok 70 – Zajednička akcija se jedino formalno registrovalo. Relacije među aktivnostima ukazuju na dobro osmišljene strategije kombinovanja direktne akcije (protesti, radne akcije) sa institucionalnim pristupom (predstavke, peticije) i digitalnom mobilizacijom. Smatramo da je ovakva sveobuhvatna strategija znatno povećala šanse za postizanje vidljivih rezultata i održivost inicijativa.

A. Hronološki pregled participativnih aktivnosti

Prva registrovana aktivnost u analizi je prijava komunalnih i građevinskih problema (odlaganje šuta u delu nasipa, krađa struje i vode, kopanje septičkih jama pored reni bunara, nelegalna gradnja objekata, seča stabala, postavljanje ograda u zoni nasipa) koju su aktivisti neformalnog udruženja „Savski nasip“ iz Beograda uputili gradonačelniku Beograda. Gradonačelnik je istu prosledio predsedniku opštine Novi Beograd, komunalnom inspektoratu Odeljenja za inspeksijske poslove Uprave gradske opštine Novi Beograd, sudu, sanitarnoj i građevinskoj inspekciji GO Novi Beograd i JKP Beogradvode. Predsednik opštine Novi Beograd je „Savskom nasipu“ poslao pismo u kom se pojašnjavaju nadležnosti navedenih institucija u vezi sa nabrojanim problemima i najavljuje odgovor istih o njima. Ova aktivnost je

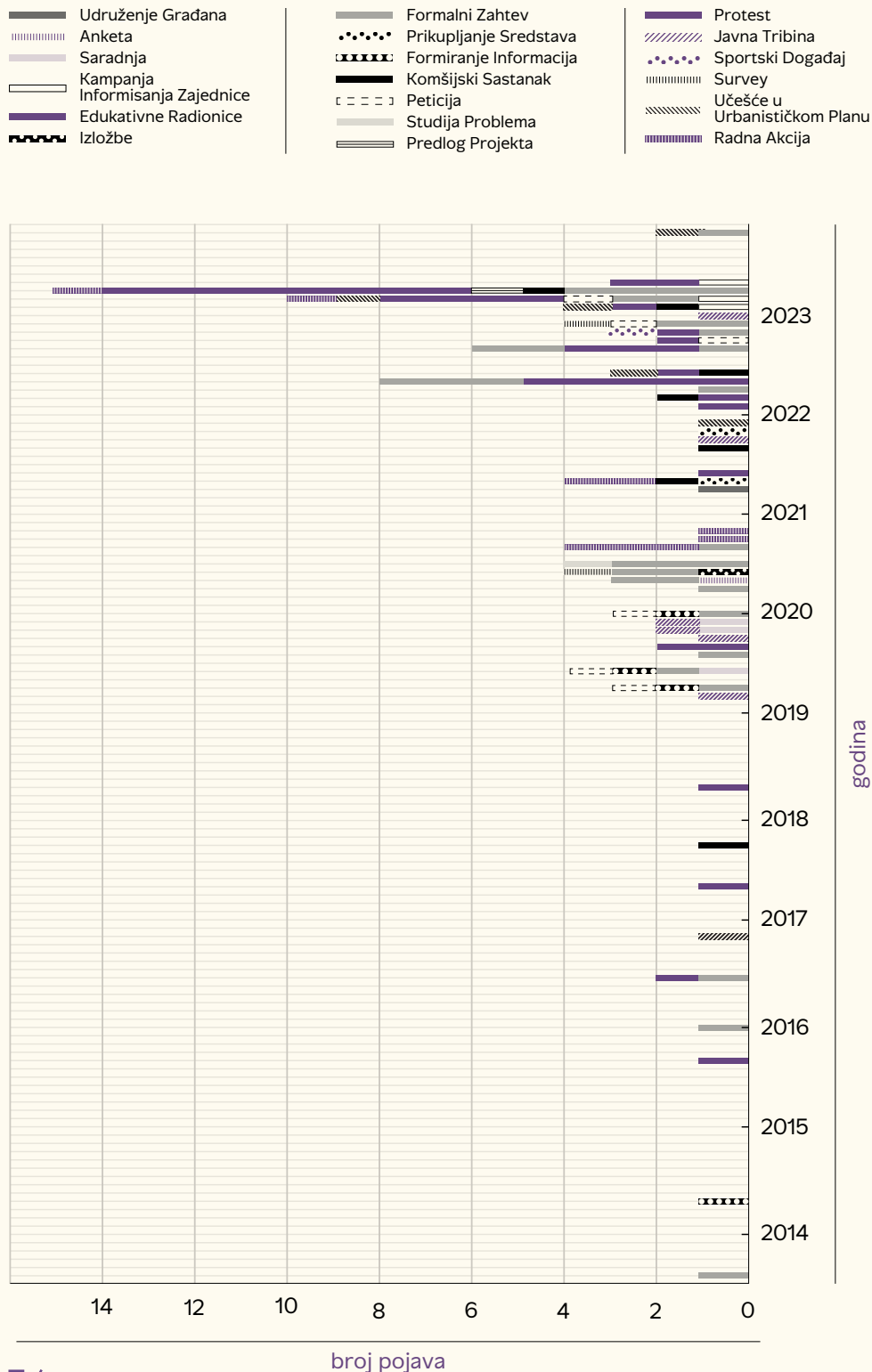
veoma važna jer dokazuje da su nadležne institucije na nivou Grada Beograda i opštine Novi Beograd informisane o problemima, kao i da formalno obraćanje institucijama proizvodi rezultate u vidu njihovog oglašavanja, te time i preuzimanja dela odgovornosti za (ne)rešavanje problema. Takođe, ta prepiska predstavlja ilustraciju dvosmerne komunikacije, koja je, na žalost, postajala sve ređa u posmatranom periodu.

Posmatrano hronološki, najveća gustina aktivnosti lokalnih zajednica je zabeležena 2023. godine u kojoj je mapirana je čak 41 aktivnost koje su veoma raznolike – zastupljeno je 13 od ukupno 15 tipova aktivnosti. U toj godini je u kojoj je organizovano 14 protesta, upućeno 9 zahteva, pokrenuto 5 kampanja informisanja zajednice, 3 puta su građani učestvovali u formalnim procedurama izrade urbanističkog plana.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	ukupno
Upućivanje formalnog zahteva	1			2			3	10		7	9	32
Protest			1	1	1	1	2			6	14	26
Javna tribina				1			4		1	3	1	10
Radna akcija								5	3		1	9
Sportski događaji, edukativne radionice								1		7	2	10
Zbor – komšijski sastanak					1				2	2	2	7
Učešće u proceduri izrade plana								1		3	3	7
Peticija							2	1		2	1	6
Formiranje medija komunikacije		1					2	2				5
Kampanja informisanja zajednice											5	5
Anketa								1			1	2
Uspostavljanje saradnje sa OCD							3					3
Kampanja prikupljanja sredstava									2		1	3
Studija problema i izrada predloga								1			1	2
Registracija udruženja građana									1			1
ukupno	1	1	1	4	2	1	16	22	9	30	41	128

Tabela 2.

Broj participativnih aktivnosti po godinama u periodu od 2013. do 2023.

Slika 13. Učestalost aktivnosti po mesecima u periodu 2013. do 2023. godine.

Broj aktivnosti značajno raste od 2019. godine i smatramo da je ona i prelomna za kasnije izuzetno angažovanje zajednice. Tada je realizovano više aktivnosti koje su omogućile značajno podizanje vidljivosti problema sa kojima se zajednica suočava. Od posebnog su značaja organizovanje i učešće na javnim tribinama, kojih je u 2019. godini bilo četiri. Kao primer navodimo tribinu „Nije filozofski čutati“ posvećenu ekološkim problemima sa kojima se zajednice suočavaju, na kojoj su govorili prof. dr Ratko Ristić, dekan Šumarskog fakulteta u Beogradu, Oliver Ilić, aktivista i predstavnik neformalnog udruženja građana „Savski nasip“, i Dragan Simić, ornitolog, eko-aktivista i pokretač peticije „Spasimo Beljaricu – beogradsku Amazoniju“ uz moderaciju prof. dr Jelene Mrgić, istorijskog geografa sa Odeljenja za istoriju Filozofskog fakulteta. Osim povezivanja sa akademskom zajednicom, lokalna udruženja su u 2019. godini tri puta organizovala razgovore, tribine i panel diskusije sa ekspertskim organizacijama civilnog društva – kolektivom „Ministarstvo prostora“ - radi „unapređenja razumevanja procedura i zakonodavstva u oblasti urbanističkog planiranja“. Te godine je formirano i neformalno udruženje građana „Za naš Kej“, koje je pokrenulo svoju Fejsbuk stranicu i Jutjub kanal. Održane su i dve protestne vožnje „Kritična masa“ u organizaciji UG „Ulice za bicikliste“ od kojih je „Biciklom za slobodan Savski nasip“ – lokalna po trasi, bila posvećena problemu nebezbednosti biciklističkog i pešačkog saobraćaja na nasipu zbog nepoštovanja propisa o ograničenju drumskog saobraćaja duž Savskog keja i nasipa, a „Piknik na Savskom nasipu“ – gradska po trasi (kretala sa Trga Republike i završavala na nasipu) problemu nelegalne izgradnje na Savskom nasipu.

Broj participativnih aktivnosti značajno raste narednih godina, tako da ih je 2020. godine bilo 22, 2022. godine 30 i 2023. godine 41, sa padom jedino 2021. godine, što se može dovesti u vezu sa anti-kovid-19 merama koje su cele te godine bile na snazi. Te 2021. godine kao posebno značajno izdvajamo registraciju i regulisanje pravnog statusa udruženja građana Blok 70 – Zajednička akcija i tri radne akcije čišćenja Savskog keja i otvorenih prostora u blokovima, koje su lokalna udruženja organizovala samostalno ili u saradnji sa neformalnim udruženjem „Eko straža“ u okviru kampanje „Zavrni rukave“. Radne akcije su imale za cilj ne samo da očiste određene lokacije i podstaknu nadležne institucije da se pozabave problemom, već i da mobilišu lokalno stanovništvo za ovu i buduće akcije od značaja za zajednicu. Njima je prethodilo pet radnih akcija čišćenja, organizovanih tokom 2020. godine, a u 2023. godini je organizovana i radna akcija sadnje drveća. Tokom 2022. godine izdvajamo 7 različitih edukativnih, sportskih i umetničkih događaja-radionica, koji su, kao i radne akcije čišćenja i sadnje, motivisali za učešće i one delove stanovništva blokova koji se nisu prethodno angažovali u aktivnostima odbrane i protesta. Tokom 2022. i 2023. godine su mapirana po tri učešća zajednica u formalnoj proceduri izrade urbanističkog plana.

Veliki broj aktivnosti je bio vezan za procedure izmena i dopuna Plana generalne regulacije građevinskog područja Beograda (nadalje PGR Beograda), koja se odvijala tokom 2022. godine i izrade Plana detaljne regulacije za pešačko-biciklistički most do Ade Ciganlije (nadalje PDR

mosta preko Ade Ciganlije) tokom 2022. i 2023. godine što ukazuje na poseban značaj njima pokrenutih tema za interese lokalne zajednice. Zbog združenih akcija udruženja Blok 45 – akcija, Za zeleniji i uređeniji Blok 44, Blok 70 – Zajednička akcija, Zeleni Beograd i Savski nasip u procesu formisanja i predaje primedbi, organizovanja okupljanja ispred Sekretarijata za urbanizam i aktivnog učešća na javnoj sednici povodom izmena PGR Beograda, kojima su želeli da iskažu neslaganje sa daljom stambenom izgradnjom i uzurpacijom zelenih površina, savski blokovi su isključeni iz njihovog obuhvata. Tokom ranog javnog uvida U PDR mosta preko Ade Ciganlije je pokrenuta onlajn anketa, organizovan komšijski sastanak prvi javni (zajednički) sastanak stanovnika blokova 70 i 70a, formirana Radna grupa za pisanje prigovora na plansko rešenje Gradskoj upravi i Sekretarijatu za urbanizam, sakupljeno 7500 potpisa protiv planskog rešenja. Tokom javnog uvida prikupljeno je 3500 potpisa građana, što sa prethodnim daje ukupno 10000 potpisa protiv planskog rešenja. Na javnoj sednici sve primedbe građana su odbijene, a PDR je usvojen od strane Skupštine grada Beograda. Ove kombinacije različitih *pro* i *contra* aktivnosti su se pokazale kao veoma uspešne za izgradnju aktivnih zajednica i produktivnog zajedništva. Iako izuzetno angažovanje udruženja građana u odbrani interesa zajednice ipak nije ishodovalo željenim rezultatima u potpunosti, to ne umanjuje značaj njihovog mobilisanja i anagažovanja, naročito u vezi sa budućim zajedničkim aktivnostima i procesima saradnje.

B. Individualne motivacije i kritične tačke

Pojedinačni i grupni intervjui su sprovedeni radi dubljeg razumevanja tri aspekta participativnih aktivnosti. Prvi aspekt ispituje individualne motivacije i kritične tačke od značaja za mobilizaciju pojedinaca i formiranje kritične mase za zajedničke akcije. Drugi aspekt se tiče organizacije i realizacije zajedničkih akcija, sa fokusom na komunikaciju, donošenje odluka, prevazilaženje konflikata i ključne probleme pri sprovođenju aktivnosti. Treći aspekt analizira efekte participativnih aktivnosti na pojedince, zajednicu i šire okruženje. Intervjui su vođeni onlajn putem Gugl upitnika i uživo, uz fleksibilan pristup prethodno pripremljenim pitanjima u skladu sa procenom njihove primerenosti razgovoru u datom trenutku.

Među ključnim razlozima za angažovanje u participativnim aktivnostima, ispitanici su navodili vrednosti kao što su solidarnost, stvaranje zajednice, bolje i pravednije društvo, očuvanje javnih prostora i javne svojine, pravna država, zdrava životna sredina, izgradnja institucija i sl. Takođe, pojedini ispitanici su naveli da ih motiviše potreba za suprotstavljanje „korumpiranim institucijama“ i „diktaturi“:

Mislim, naš identitet je vezan za naš život. Mi ćemo telima da branimo svoju zgradu.

Kao razlog za formiranje aktivne zajednice, ispitanici navode veliko neslaganje sa pojedinim prostornim rešenjima donetih od strane javne uprave. Ta rešenja se doživljavaju kao uzurpacija zajedničkih dobara i

pretnja bezbednosti stanovanja u datom kraju, što posledično indukuje potrebu za udruživanjem u pravcu zaštite zajednice.

Mnoštvo i kontinualnost namera ka transformaciji prostora u blokovima i na Savskom keju, kako realizovanih, tako i onih u najavi, direktno je uticalo na osnaživanje zajednice, udruživanje i istrajnost u angažovanju.

„Za naš kej je nastao kada je Vesić, bivši zamenik gradonačelnika, rekao kako će se Savski kej rekonstruisati po ugledu na Beograd na vodi. I tada su se ljudi digli.. da se ni slučajno ne rekonstruiše po uzoru na promenadu, nego da se samo poprave i obnove mobilijar, rasveta i sl.. Uglavnom, tada je formirana komšijska grupa i napravljena je peticija koju je 5000-6000 ljudi potpisalo iz komšiluka, da ne žele takvu rekonstrukciju. I onda je od te neformalne komšijske grupe nastalo udruženje Ne dam Kej“.

C. Organizacija i realizacija zajedničkih akcija

Intenzitet aktivnosti je u direktnoj korelaciji sa dobrom internom komunikacijom članova zajednice koja se obavlja preko *Viber* grupa. Pored interne komunikacije najaktivnijih članova zajednice, uspešnost aktivnosti je rezultat i obaveštavanja šire zajednice putem društvenih mreža – *Fejsbuk*, *Twitter*, *Instagram* i sl. Dogovori i donošenje odluka unutar zajednice se primarno odvijaju između desetak najaktivnijih članova. Različiti stavovi se diskutuju, uvažavaju se mišljenja drugih, dok se konačne odluke donose većinom glasova. Za pojedina stručna pitanja, pre svega u vezi sa problemima urbanističkog planiranja, pozivaju se i konsultuju stručnjaci.

Sama realizacija zajedničkih aktivnosti je uslovljena raspoloživim vremenom, kako pojedinaca, tako i šire zajednice, kao i raspoloživim novčanim resursima. Pojedini ispitanici kao probleme u pokretanju i realizaciji zajedničkih aktivnosti navode pritiske i pretnje.

„I sada, poslednji put kad su oni došli, to je bilo pre dve, tri nedelje, u osam ujutru, radni dan, znači, oni su oko četiri ili pet ujutru ogradili neki prostor, doveli privatno obezbeđenje.. sigurno da kreću da rade. Uvek je najveći problem radno vreme. Svi ljudi odu [na posao]. Najmanje je populacije između dvadeset i trideset godina.. Kad su gradili pre par nedelja, u osam ujutru se skupilo nas dvadeset koji smo vrlo raspoloženi da uklonimo tu ogradu i uklonili smo je za dvadeset minuta. Kad je bilo urgentno.. u osam uveče dođe četrdeset ljudi sa lopatama. I zatrpa to. Tako da ako budu počeli opet da rade, ljudi će da dođu“.

Novčana sredstva za realizaciju zajedničkih akcija se primarno prikupljaju kroz privatne donacije, kao i kroz podršku različitih fondacija koje se bave lokalnim inicijativama.

D. Efekti participativnih aktivnosti

Učešće u aktivnostima zajednice je značajno uticalo na promene u stavovima i ponašanjima pojedinaca. Pored novih saznanja i stvorenih partnerstava, učešće u zajedničkim aktivnostima je uticalo na promenu

u sagledavanju zajednice i sopstvene uloge u njenom razvoju, kao i na inspirisanje za pokretanje akcija na ličnom planu.

Pojedini rezultati sprovednih akcija su razvili poverenje zajednice u predvodnike aktivnosti, doveli do razvoja svesti o moći koju imaju građani u odlučivanju i posledično uticali na dalja udruživanja i aktiviranje šire zajednice.

„Možda ima nas dvadesetak koji nešto stalno vrtimo i radimo. Ali mi imamo konstantno neke najsitnije aktivnosti: akcije čišćenja, akcije sadnje, i sl. Nama stalno dolaze novi ljudi na te akcije čišćenja. I uvek, nakon akcije čišćenja imamo druženje uz neko piće, muziku i tako provedemo nekih dva sata zajedno. I onda na tim druženjima neki novi ljudi iznose nove ideje... i tako nekako mi regrutujemo njih, kroz te stvari. Po meni su te akcije čišćenja nama mnogo značajnije zbog te regrutacije ljudi, nego zbog samog čišćenja“.

Međutim, iako su neke od sprovedenih akcija donele rezultate, oni su samo kratkotrajni, jer suštinska saradnja sa donosiocima odluka nije ostvarena. Dominantan je utisak da se sa intenziviranjem aktivnosti jaz između lokalne zajednice i donosilaca odluka sve više produbljuje.

„...ušli smo u raspravu sa Gradskim zelenilom ne znajući kakav nam se rat sprema sa Goranom Vesićem, vezano za rekonstrukciju šetališta [Lazaro Kardenas], gde smo mi pokušavali, u stvari, ne da stopiramo projekat, nego da kažemo, okej, ovde je jako važno da građani imaju uvid u projekat. E to je bila, recimo, kontroverzna tema. I tu smo bili naivni. Pa smo pali na foru. I došli smo do te situacije gde su oni rekli: „Okej, vi ste nezahvalni. . Mi povlačimo sada sredstva i preusmeravamo ih na neke zahvalnije opštine.“ I to je onda kreiralo bunt među građanima. Oni su na taj način nas, taj aktivistički deo, hteli da ubace u kanal. Pa smo onda mi morali da se pravdamo. . srećom pa smo izgledili to“.

Ipak, može se smatrati da su intenzivne aktivnosti zajednice usmerene ka odbrani prostora od različitih uzurpacija donele rezultate. Izvršen je uticaj na odluku od postavljanju pešačkog mosta, na zaustavljanje bušenja nasipa usled sprovođenja internih instalacija, na promišljanje repozicioniranja splavova duž obale.

Pored toga, mnogobrojne i intenzivne aktivnosti zajednice su inspirisale i podstakle druge zajednice širom Srbije da se okupe i organizuju oko lokalnih pitanja i problema. U svojim pozivima, ističu da su ih hrabrost i odlučnost koju su videli u aktivnostima zajednica u blokovima osnažile da se i sami pokrenu.

„I kad pričamo o umrežavanju, možda je dobro reći da smo, na primer, prošle godine mi otišli u Šodroš i posetili njih. A onda su oni nama uzvratili. Isto se desilo i ovo kad je bilo sa Savskim nasipom. Nama su dolazili ljudi iz drugih opština. I ne samo iz opština, nego iz gradova, prosto se stvorila neka mreža koja je fenomenalna. Tako da nije ostalo samo na lokalnu. Što je stvarno sjajno“.

Na širem nivou, ove inicijative su pokazale kako građanski otpor može postati ključni instrument za preispitivanje i izazivanje dominantnih struktura moći, koje često favorizuju komercijalne interese nauštrb javnog

dobra. Njihove aktivnosti su doprle do javnosti kroz medije i društvene mreže, skrećući pažnju na teme poput nelegalne gradnje, gentrifikacije i ekološke degradacije. Na taj način, njihova borba nije ostala izolovana, već je podstakla širu diskusiju o značaju participativne demokratije, odgovornosti institucija i važnosti transparentnog upravljanja resursima.

Ove inicijative su važne za istraživanje i izučavanje jer pružaju jedinstven uvid u metode građanskog organizovanja i delovanja, posebno u urbanim sredinama gde se javna dobra i prostori često nalaze pod pritiskom privatizacije i komercijalizacije. Kroz njih se mogu analizirati procesi kolektivne mobilizacije, strategije korišćene za privlačenje pažnje i ostvarivanje ciljeva, kao i prepreke s kojima se suočavaju u sukobu s moćnim interesima i institucionalnom pasivnošću. Proučavanje ovih inicijativa doprinosi razumevanju kako se grassroots pokreti mogu razviti, kako utiču na društvo i politiku, i na koji način mogu doprineti stvaranju pravednijih i održivijih zajednica.

Njihove aktivnosti su značajno doprinele podizanju svesti o važnosti očuvanja javnih prostora i prirodnih resursa, kao i o ulozi građana u oblikovanju urbanih politika. Kroz proteste, edukativne kampanje, kulturne događaje i praktične intervencije, ove grupe su uspele da mobilišu širu javnost, kreirajući platforme za dijalog i uključivanje različitih aktera. Takođe, doprinosile su očuvanju prirodnog i kulturnog nasleđa, zaštiti prava lokalnih zajednica i jačanju kapaciteta za buduće građanske inicijative. Na taj način postale su primer kako lokalna akcija može imati dugoročan uticaj na društvene procese i kreiranje boljeg okruženja za sve.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Slučaj odbrane javne svojine na području Savskog keja na Novom Beogradu predstavlja značajan primer udruženog delovanja mnogobrojne i heterogene zajednice građana u ostvarivanju prava na bezbedan i kvalitetan život u neposrednom stambenom okruženju. U pitanju su izuzetno aktivne lokalne *bottom-up* inicijative različitih komšijskih grupa i udruženja građana, reaktivnog i proaktivnog tipa delovanja. Odlikuje ih snažna svest o demokratskim pravima na učešće u procesima odlučivanja o prostornom razvoju, a u cilju očuvanja javnih dobara.

Specifičnost ove participativne prakse proizlazi iz samog urbanog sklopa novobeogradskih blokova, kreiranih na osnovu principa „moderne“, koji promovišu zajedništvo i jedinstvo stambene zajednice, što u krajnjem ishodu rezultuje brojnim prostorima za okupljanje i socijalizaciju, kao i izuzetno visokim standardom stambenog okruženja i pratećih servisa. Urbani sklop kreiran na ovaj način je predstavljao poželjan model stambene izgradnje, i samim tim uspostavljen kvalitet stanovanja, tokom višedecenijskog perioda socijalističke izgradnje.

Jasno je da je sa prelaskom na tržišnu ekonomiju i kapitalističku logiku distribucije zemljišta, primarno uspostavljen model urbanog sklopa, postao neprihvatljiv. Shodno tome, država je počela da donosi niz javnih politika kojima se promoviše nov društveno-ekonomski okvir za

preraspodelu zemljišta, od Ustava, preko legislative, do samih prostornih i urbanističkih planova. Međutim, u tom složenom procesu tranzicije sistema izostala je javna diskusija o poželjnim modalitetima društveno-ekonomskog uređenja o odgovarajućim javnim politikama, pa samim tim i o redistribuciji zemljišta.

Odsustvo uključivanja građana u odlučivanju o pitanjima urbanog razvoja, iako formalno sprovedeno kroz instituciju ranog javnog uvida i javnog uvida u procesu urbanističkog planiranja, ishodovalo je rešenjima koja su predstavljala veliko i neprijatno iznenađenje za veliki broj susedstava širom Beograda. Najradikalnija rešenja su se pojavila upravo u okviru urbanih sklopova novobeogradskih blokova, gde su javni otvoreni prostori postali poligon za novu intenzivnu izgradnju. Pri tome, postalo je jasno da je intenzitet nove izgradnje direktno uslovljen atraktivnošću same lokacije.

Stoga ne čudi da se jedan od najsnažnijih otpora intenzivnoj izgradnji desio (i još uvek se dešava) u okviru novobeogradskih blokova. Dodatno, snaga inicijativa koja se dešava u blokovima 70, 70a, 44 i 45 na Savskom keju, potiče od specifičnosti lokacije, odnosno pozicije stambenih blokova na samoj obali reke. Naime, velika atraktivnost savske obale prevazilazi lokalni karakter i predmet je interesovanja celokupnog stanovništva grada, što je indukovalo svojevrsnu uzurpaciju obale komercijalnim sadržajima u vidu plutajućih objekata, odnosno izgradnjom privatnih objekata za povremeno korišćenje duž savskog nasipa. Oba procesa su sprovedena mimo planskih procedura i u suprotnosti su sa mnogobrojnim zakonskim rešenjima.

Slučaj participativnih aktivnosti na prostoru Savskog keja je pokazao da udruženi građani mogu predstavljati izuzetno snažnu polugu moći u društvu. To je izraženo u situacijama kada se promišljaju teme od neposrednog interesa za bezbednost i kvalitet života zajednice. Pokazalo se da građani imaju izraženu svest o prostornoj pravdi i kapacitet da je artikulišu u konkretne zahteve i operativne korake.

Ovaj aspekt građanskog učešća je posebno značajan u situacijama kada institucije nisu u stanju da izvršavaju poslove iz svojih nadležnosti, najpre usled nedovoljnog znanja kao posledice tranzicionog perioda usklađivanja sa novim društveno-ekonomskim sistemom, a potom i drugim anomalijama institucionalnog sistema države koja je skliznula u autoritarni neoliberalizam. Paradoksalno, u takvim situacijama, aktivni građani postaju baštinici društvenih vrednosti i svojevrsna savest društva.

Takođe, pokazalo se da su građani motivisani za dodatno učenje o temama od neposrednog interesa i spremni da se angažuju oko pronalaženja adekvatnih sagovornika. Dodatno, svesni su da snaga njihovog zalaganja zavisi od širokog fronta informisanih sugrađana, te su stoga spremni da stečena znanja dele sa drugima i u tu svrhu kreiraju pristupačne platforme za informisanje i razmenu znanja.

Tako osnaženi građani predstavljaju reprezentativnog sagovornika u društvenom promišljanju razvojnih strategija i pravaca.

Posebno treba istaći aspekt osnaživanja same zajednice kroz participativne aktivnosti. Naime, učešćem u različitim inicijativama, građani se upoznaju međusobno, dolaze u prilike da sagledaju perspektive drugih,

razumeju drugačije motive i razloge za delovanje, razviju osetljivost za druge i u krajnjem ishodu postanu tolerantni i otvoreni za dalji dijalog.

Pored internog osnaživanja zajednice, slučaj građanskih inicijativa na Savskom keju je pokazao da postoji potreba, spremnost i otvorenost za saradnju i razmenu iskustava sa drugim sličnim inicijativama u neposrednom, kao i van neposrednog okruženja. Pored toga, razvijena je i svest o značaju šireg udruživanja i stvaranju mreža građanskih inicijativa, kao širokog i snažnog fronta za zastupanje pozicija.

REFERENCE

- Dokić, J., Graovac, A., Slavković, Lj., Radovanović, K. (2023). *Razorni trendovi srpskog urbanizma: demonstracija planiranja u nekoliko koraka*. Beograd: Nova planska praksa.
- Gligorijević, Ž., Graovac, A. ur. (2018). *70 godina Urbanističkog zavoda Beograda. Knj. 2, planovi*. Beograd: Urbanistički zavod grada Beograda.
- Iguman, S., Ničić, M. (2019). Postsocialism and 'ordinary' tourism: New Belgrade. *International Journal of Tourism Cities Emerald Publishing Limited*, 5(3), 307-325.
- Jovanović, J. ur. (2018). *Registar moderne arhitekture i urbanizma u Srbiji 1945-1990*. Beograd: Društvo arhitekata Beograda, Docomomo Srbija. Preuzeto sa: <http://dab.rs/downloads/REGISTAR%20MODERNE%20ARHITEKTURE%20I%20URBANIZMA%20U%20SRBIJI%201945-1990%20s.pdf>
- Kočović De Santo, M., Rodić Milovanović, D., Babović, D., Kužma, I. (2023). Empowering Strategic Priority Areas of Cultural Policy: Empirical Findings on Cultural Participation Processes in Serbia. *Strategic Management*, 28(2), 45-63. DOI: 10.5937/StrMan2200030K
- Maruna, M., Graovac, A. (2021). Ka kritičko-refleksivnom planeru: prilog unapređenju prakse na primeru kompleksa *Avala filma*. *Arhitektura i urbanizam*, 52, 16-26.
- Maruna, M., Čolić, R., Milovanović Rodić, D. (2018). A New Regulatory Framework as both an Incentive and Constraint to Urban Governance in Serbia. In J.C. Bolay, T. Maričić & S. Zeković (Eds.) *A Support to Urban Development Process* (pp. 80-108). Belgrade: EPFL & IAUS.
- Maruna, M., Teofilović, V., Milovanović Rodić, D. (2023). Transformacija institucionalne strukture urbanističkog planiranja u post-socijalističkoj tranziciji: primer Savskog keja na Novom Beogradu. *Arhitektura i urbanizam*, 57, 5-16.
- Milovanović Rodić, D. (2015). Development Strategies Without Strategic Thinking: Lost in Between Politicians' Games, Administrations' Rigidity and Planner's Depression. *SAJ: Serbian architectural journal*, 7(3), 381-400.
- Milovanović Rodić, D., Maruna, M. (2022). Kolaborativni pristup za utvrđivanje i odbranu javnog interesa. U Milovanović Rodić, D., Slavković, L., Maruna, M. (Eds.) *U potrazi za javnim interesom: dometi urbanizma* (str. 63-85). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet.
- Milovanović Rodić, D., Đukić, A., Antonić, B., Šabanović, A., (2024). Engaging Local Communities' Knowledge and Ideas for Natural and Cultural Heritage Integration. In Vukmirovic, M., Djukic, A., Vanista Lazarevic, E., Krstic, A. (Eds.) *Digital Dreams, Urban Realities: Crafting Sustainable, Inclusive, and Beautiful Cities*, Springer (in print)
- Milojević, M., Maruna, M., Djordjević, A. (2019). Transition of collective land in modernistic residential settings in New Belgrade, Serbia. *Land*, 8, 174. DOI:10.3390/land8110174

- Perić, A., Maruna, M. (2022). Post-socialist discourse of urban megaproject development: rom 'City on Water' to 'Belgrade Waterfront'. *Cities*, 130: 103876. DOI: 10.1016/j.cities.2022.103876
- Planovi – publikacija zavoda. Preuzeto sa: <http://timeline.urbel.com/pdf/UzB-70god-K2-Planovi.pdf>
- Pravilnik o načinu određivanja i održavanja zona sanitarne zaštite izvorišta vodosnabdevanja (2008) „Službeni glasnik RS“, br. 92/2008.
- Savet za borbu protiv korupcije (2023). *Izveštaj o devastaciji Beogradske tvrđave kao spomenika kulture od izuzetnog značaja za Republiku Srbiju*. Preuzeto sa: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/izvestaji/cid1028-3350/izvestaj-o-devastaciji-beogradske-tvrave-ka0-spomenika-kulture-od-izuzetnog-znacaja-za-republiku-srbiju>
- Slavković, Lj., Graovac, A., Đokić, J., Radovanović, K. (2021). *Javnost na distanci/Demokratija u krizi: Analiza planskih procedura u periodu pandemije*. Beograd: Nova planska praksa.
- Tošić, V. (1969). Urbanističko rešenje uređenja obala ispred blokova 45 i 70 u Novom Beogradu. *Urbanizam Beograda* 3, str. 6. Beograd: Urbanistički zavod grada Beograda https://www.urbel.com/files/File/Urbanizam_Beograda/UB3.pdf
- Ustav Republike Srbije (2006) „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006 i 115/2021)
- Čolić, R., Milovanović Rodić, D., Fokdal, J. (2023). To what extent can collaborative platforms in urban planning education enhance transformative learning outside of academia?. *International journal of sustainability in higher education*, 2 March 2023.
- Zakon o građevinskom zemljištu (1994). „Službeni glasnik SRS“, br. 20/79, 16/83, 38/84, 14/86, 27/86 – prečišćeni tekst, 45/89, 2/90 – ispr., 23/90 – prečišćeni tekst i „Službeni glasnik RS“, br. 3/90 – ispr., 53/93, 67/93 i 48/94.
- Zakon o javnoj svojini (2020). „Službeni glasnik RS“, br. 72/11, 88/13, 105/14, 104/16 – dr. zakon 108/16, 113/17, 95/18 i 153/2020.
- Zakon o vodama (2018). „Službeni glasnik RS“, br. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95 /2018, – dr. zakon.
- Zakon o zaštiti životne sredine (2018). „Službeni glasnik RS“, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon, 43/2011 – odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 – dr. zakon i 95/2018 – dr. zakon)

Oснаživanje participacije u kulturi i arhitekturi:
aktiviranje javnih resursa za i sa zajednicom

Empowering Participation in Culture and
Architecture: Activating Public Resources
for and with Community

Edicija / Series

KULTURA * UMETNOST * MEDIJI
Knjiga br. 37

Urednica edicije / Series Editor

dr Milena Dragičević Šešić

Urednice / Edited by

dr Nina Mihaljinac
dr Sonja Jankov

Izdavač / Publisher

Fakultet dramskih umetnosti,
Institut za pozorište, film, radio
i televiziju, Beograd

Faculty of Dramatic Arts,
Institute for theatre, film, radio
and television, Belgrade

Za izdavača / For publisher

prof. Miloš Pavlović, dekan FDU

Recenzenti / Reviewers

dr Ana Žuvela,
Odjel za kulturu i komunikacije,
Institut za razvoj i međunarodne odnose,
Hrvatska
dr Ksenija Petovar, Arhitektonski fakultet,
Univerzitet u Beogradu
dr Radivoje Dinulović,
Fakultet tehničkih nauka,
Univerzitet u Novom Sadu

Lektura i korektura / Editing and proofreading

Nemanja Sićević

Dizajn i prelom / Cover design and print set

Natalija Đorđević
Petar Stošić

Štampa / Print

Alta Nova, Beograd

Tiraž / Circulation

200

ISBN-978-86-82402-22-0

CIP - Каталогизacija y публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

332.1(082)
352(082)

OSNAŽIVANJE participacije u kulturi i arhitekturi: aktiviranje javnih resursa za i sa zajednicom =
Empowering participation in culture and architecture: activating public resources for and with
community / urednice, edited by Nina Mihaljinac, Sonja Jankov. - Beograd : Fakultet dramskih umetnosti,
Institut za pozorište, film, radio i televiziju = Belgrade : Faculty of Dramatic Arts, Institute for Theatre,
Film, Radio and Television, 2025 (Beograd : Alta Nova). - 379 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Edicija Kultura,
umetnost, mediji ; knj. br. 37)

"Ova monografija je nastala u okviru projekta EPICA – Osnaživanje participacije u kulturi i arhitekturi:
aktiviranje javnih resursa za i sa zajednicom (ID 7744648)..."--> kolofon. - Tiraž 200. - Str. 11-13:
Uvodna reč / Nina Mihaljinac. - Biografije: str. 373-379. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-82402-22-0

1. Михаљинац, Нина, 1987- [уредник] [аутор додатног текста] 2. Јанков, Соња, 1985- [уредник]
а) Локалне заједнице -- Зборници б) Регионални развој -- Зборници

COBISS.SR-ID 168124681